

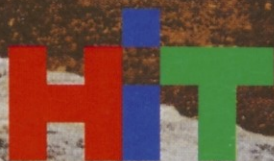
Kras

December 1999 št. 36

cena 600 SIT

poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

ISSN 1318-3257

Hoteli Igralnica Turizem

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

Slovenska naftna družba

Revija Kras podpirajo

V NJENIH PRIZADEVANJIH
ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE

*Dunajska 5
1509 Ljubljana*

*Tel.: +386 61 314 346
17 56 800, 17 56 801
Fax: +386 61 302 658*

DELO *tiskarna*

Vsak trenutek na poti-minuta popolnosti

Pet let je tega, kar smo predstavili družino novih motornih olj PROTON. To so olja izrednih odlik in sposobnosti, ki jih uporabljajo številni proizvajalci avtomobilov. Po svojih sposobnostih se Protonova motorna olja uvrščajo v sam vrh najbolj uglednih svetovnih znamk.

MOTORNA OLJA PROTON IZDELUJE ZA PETROL SVETOVNO PRIZNANA DRUŽBA, TEXACO.

PETROL

Slovenska naftna družba

PRAVA SMER!

Ob vsakem vzletu in pristanku.

Duty & Tax
FreeShop

Svet v malem

MEDIA CARSO

Telefoni revije Kras:
061/121-46-95
061/121-46-90
067/78-434
Fax: 061/121-46-95

Kras, revijo o Krasu in krasu,
 izdaja podjetje MediaCarso, d.o.o.,
 Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
 Telefon: +386-61/121-46-95,
 +386-61/121-46-90;
 fax: +386-61-121-46-95
 E-mail: mediacarso@eunet.si
 Glavni urednik: Lev Lisjak
 Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
 Naslov: uredništvo revije Kras, p.p. 17,
 6223 Komen; telefon: +386-67/78-434
 Maloprodajna cena 600 SIT, 4,00 EUR,
 5,00 \$, 7,00 DEM in 6.500,00 Lit.;
 naročnina za šest zaporednih izdaj s poštno
 dostavo na naročnikov naslov v Sloveniji
 4.000,00 SIT, s poštno dostavo
 na naročnikov naslov v tujini
 7.000,00 SIT, 30,00 EUR, 60,00 \$, 80,00
 DEM ali 80.000 Lit
 Davčna št.: 36139327
 Žiro račun: 50100-603-43117
 Devizni račun pri NLB, podružnici Center:
 900-27620-91455/0
 Tisk: Delo-Tiskarna, Ljubljana
 Fotografije: Fotoagencija MediaCarso
 Nenaročenih rokopisov in fotografij
 uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega
 pisnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli
 povzemanje objavljenih prispevkov iz
 revije Kras ni dovoljeno
 Po mnenju Urada vlade R Slovenije za in-
 formiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi
 revija Kras s prilogami med proizvode in-
 formativne narave, za katere se plačuje
 DDV po 8-odstotni stopnji
 Mednarodna standardna serijska številka:
 ISSN 1318-3257.
 Organizacija tiska:

K Korotan Ljubljana d.o.o.

Revijo Kras sofinancirata

Ministrstvo za okolje in prostor

Slika na naslovnici:

Prenovljeni J'kopinov skedenj v Škocjanu.
 V njem je etnološka zbirka
 "Bogastvo kraškega zmja".

Fotografija iz dokumentacije
 javnega zavoda Park Škocjanske jame,
 avtor Dušan Podgornik

Vsebina

DECEMBER 1999, ŠT. 36

Uroš Slamič	SMO DOVOLJ DALEČ IN OBENEM BLIZU VELIKIH CENTROV	5
Dr. Peter Fister	ZAMISLI IN NAČRTI ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO ŠTANJELA	10
Dr. Nataša Štupar-Šumi	ŠTANJEL - CASTRI SANCTI DANIELIS	14
Agencija Kras	PRVI DOKTORAT O REKI IN ŠKOCJANSKIH JAMAH	20
Agencija Kras	J'KOPINOV SKEDENJ	22
Boris Pahor	SLOVENSKI TRŽAŠKI AVTORJI SO S SVOJIMI DELI POKAZALI EVROPSKO USTVARJALNO RAVEN	24
Dr. Milko Matičetov	VELIKI ŠKRŽADAR - SONCE ME SILI PETI	32
...	HVALNICA ŠKRŽADU	35
Agencija Kras	ZNANSTVENIK DR. MILKO MATIČETOV	36
Dr. France Adamič	ALOJZ, ANTON IN JOSIP ŠTREKELJ	38
Jožko Žiberna	MOJ NONO	40
Boštjan Štolfa	JANEZ KRSTNIK, BODI NAM VARUH IN POMOČNIKI!	44
Gabrijela Rebec-Škrinjjar	KOVAČEVA TRISTOLETNA TRTA V MERČAH	46
Agencija Kras	"GLEJ NA KARTO, A ZA POT LE VPRAŠAJ DOMAČINA!"	47
Zavod za ekologijo Narava 2001	MEDVED KLIČE NA POMOČ	48
Matjaž Ledinek	VODNJAK PRI MEVLIČU BODO OŽIVILI	50

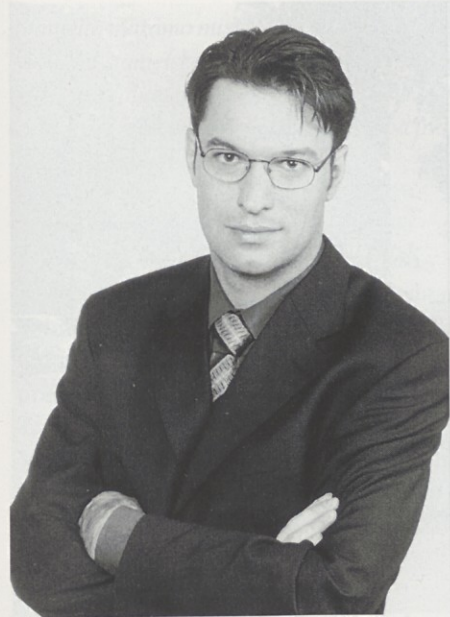
*Dragi prijatelji
revije Kras!*

*Vsem sodelavcem v Sloveniji in v zamejstvu,
naročnikom revije,
vsem njenim bralcem
ter somišljenikom in podpornikom revije Kras*

*voščimo
lepe božične praznike
in zdravo ter uspešno leto 2000!*

Izdajatelji revije Kras

Pogovor z Urošem Slamičem, županom Občine Komen

SMO DOVOLJ DALEČ IN OBENEM BLIZU VELIKIH CENTROV

Agencija Kras

Uvodna beseda in vloga gostitelja udeležencev okrogle mize revije Kras in Občine Komen z naslovom "Zamisli in načrti za prenovo in revitalizacijo Štanjela so. Kaj stori?" pripada županu Občine Komen Urošu Slamiču, univ. dipl.radiologu, najmlajšemu županu v državi. Zato prostor za uvodni pogovor v tej izdaji revije namenjamo njemu... Z vprašanji smo ga usmerili odgovarjati tisto, kar je ta čas zagotovo zelo pomembno ne le za občane komenske občine, marveč je pomembno za vse prebivalce Krasa pa tudi za vse druge, ki sta jim Kras in kraška pokrajina pri srcu!

Kaj bi župan Uroš Slamič povedal o sebi, da bi se bralcem revije Kras predstavil? O svojem rojstnem domu, starših, otroških letih in šolanju, o svojem javnem udejstvovanju in strokovnem usposabljanju do dne, ko so Vam občani izkazali zaupanje in Vas izvolili za župana Občine Komen?

Ne maram prav veliko govoriti o sebi, vem pa, da je to nujno. Še posebej sedaj, ko opravljam tako funkcijo...

Izhajam iz tradicionalne kraške družine v Komnu na Krasu, ki je navajena delati in, lahko rečem, skromna v svojih zahtevah ter potrebah. Oče Ivan je sedaj upokojenec, sicer pa je bil bančni uslužbenec in tako poznan v širšem komenskem prostoru. Mama Sonja pa vsa leta pridno skrbi za dom in za naju z mlajšo sestro Petro.

Sem sicer res najmlajši slovenski župan, spadam pa v tisto generacijo, ko sem na kmetiji doma kot otrok kar velikokrat pripjel za kmečko delo. Tako, da sem še pred nekaj več kot desetimi leti pasel krave - bil za pastirja. To mi je nudilo pravi stik s kraško zemljo. Spoznal sem njene zahteve. Spoznal sem kraškega človeka - klenega in trdnega v svojih dejanjih. Takrat sem dojel, kako se človekov značaj oblikuje v okolju, v katerem živi. In kraški človek je podoben naravi, v katero je vpet... Še posebej sem to spozna-

val v svojih stariš starših, ki sta prav v svoji skromnosti in razdajanju za druge kazala kvaliteto življenja. Na žalost sta že umrla; sicer v visoki starosti. Imam ju za vzgled. Zame sta prava svetnika!

Po končani osnovni šoli sem nadaljeval šolanje v Novi Gorici v Naravoslovnem srednješolskem centru - stari Gimnaziji - smer zdravstveni tehnik. Po opravljeni moški dolžnosti, vojaščini, sem študiral na Visoki šoli za zdravstvo Univerze v Ljubljani - smer Radiologija, na kateri sem leta 1966 študij tudi uspešno končal.

Študentska leta so bila zagotovo najbolj zanimiva, saj sem v tistih letih veliko časa namenil urejanju študentskih zadev. Tri mandate sem bil študentski minister za socialo in zdravstvo in se takrat resneje sprijel z javnim udejstvom. Pred tem sem bil aktiven v manjših skupinah civilne družbe; to pa je pomenilo prvi vstop v tako imenovano javno sfero.

Moram povedati, da je bilo vse skupaj zelo poučno in zanimivo pa tudi zelo odgovorno. V letih po osamosvojitvi Slovenije smo postavljali novo študentsko organiziranost in se borili za boljši študentski standard. Projekti, kot so študentski boni za cenejšo prehrano, kreditno štipendiranje, ohranjanje študentskega dela, bivanjske kapacitete v študentskih domovih in še drugi izhajajo iz tistega obdobja... Skratka, bilo je izredno zanimivo!

V vmesnem času sem pričel študirati še na Pravni fakulteti, na kateri sem še vedno študent, ker mi za študij sedaj zaradi vsemogočih obveznosti ostaja premalo časa.

V letu 1966 sem pričel s pripravništvom na Mestni občini Ljubljana - Sekretariatu Mestnega sveta na področju stanovaljskih zadev in socialnega varstva. Takrat sem поблиže spoznal naloge lokalne samouprave. Tam sem tudi doživel, kaj pomeni nesodelovanje posameznih občinskih struktur, saj je bil to čas "vojne" med Ruplom in Kovačičem. In prav zaradi nemogočega delovnega vzdušja sem se v poklicu vrnil v zdravstvo ter postal strokovni sodelavec za radiološki program AGFA, katerega vodja sem sedaj.

Ker pa sem vseskozi povezan z domačim krajem - Komnom, mi ni bilo vseeno, kaj se dogaja v komenski občini. V izraz nezadovoljstva s takratnimi razmerami sem se s pomočjo sodelavcev odločil kandidirati za župana in uspel. Prav odgovornost do ljudi tega prostora me je vodila v tako odločitev! Dodati pa moram, da so tudi moji predniki globoko "vpleteni" v urejanje vaše politike. Moj prapranon je bil v drugi polovici 18. stoletja cerkveni ključar. Konec 19. stoletja pa je bil Valentin Slamič vaški starešina in leta 1885 financiral usposobitev kala med Komnom in zaselkom Divči v Círju, ki je sedaj, na žalost, le njegova klavrna podoba. In razumljivo, da je tudi zaradi tega vzgiba moj program za ureditev podobe Komna z okolico usmerjen v obnovo kalov v občini in da prva dela za uresničitev tega programa že potekajo v spodnjem delu Komna, ob poti proti Voljčjemu Gradu. Upam, da bomo lahko že kmalu spet ponosni na obnovljeni kal, na to kraško posebnost!

Ker bo pogovor z Vami objavljen v reviji Kras, ki je namenjena tudi Štanjelu in okrogli mizi o možnostih za njegovo prenovu ter oživitve, povejte svojo vizijo o tem zgodovinskem srednjeveškem naselju na griču nad Braniško dolino in ob cesti ter železnici Sežana-Gorica! Kaj bi Štanjel lahko postal za koristi Štanjelcev in okoliča-

Otvoritve, proslave, slovesnosti in drugi dogodki sestavljajo delovni utrip tudi najmlajšega slovenskega župana Uroša Slamničiča

nov, za koristi občanov komenske občine, za koristi Kraševcev nasploh in za vse Slovence. In tudi, kaj bi bilo zanimivo za Evropejce, med katere se trudimo priti tudi v upravnem smislu čim prej?

Štanjel je enkratno srednjeveško naselje - poudarjam naselje. Zato mora svojo vlogo naselja igrati še naprej! Vsa vizija o tem pa mora biti usklajena z njegovimi prebivalci. Zgornji Štanjel mora ostati naselje; kako to ohraniti, oziroma kako preprečiti izseljevanje, pa je vprašanje, na katero iščem odgovor!

Če nekako shematično prikažem svojo zamisel, naj bi tretjino naselbine uporabljali domačini za svoje bivanje, tretjina naselbine naj bi služila različnim zanimivim programom - tudi komercialnim, tretjina naselbine pa naj bi bila namenjena ljudem, ki bodo v Štanjelu ustvarjali in delali, kot so umetniki, arhitekti, rokodelci, obrtniki in drugi. Takšna socialna sestava bi, po mojem mnenju, zagotavljala zgornjemu Štanjelu razvoj.

Uresničitev zamisli o prenovi in oživitvi Štanjela vidim v turizmu, ki pa naj ne bi bil množičen, ampak namenjen tistim, ki znajo štanjelsko srednjeveško naselbino vrednotiti. Ljudem, ki poznajo kvalitete Štanjela in Krasa in ki v vsej kraškosti tega prostora vidijo tudi možnost za inspiracije in ustvarjanje. Kakor je Štanjel nekaj posebnega, naj bo tudi namenjen posebnim ljudem!

Naj bo magnet za ljudi, njegova okolica oziroma komenska občina in sčasoma tudi vsa kraška regija pa naj bo njegov servis. Štanjel naj torej človeka privablja, njegova okolica pa naj človeka, ki pride v te kraje, nagovarja, naj obiše Štanjel. Le tako lahko obiskovalec zares občuti kras!

Pri tem pa je tudi zelo pomembno, da se s takšnim konceptom za prenovu in oživitve Štanjela odpirajo velike možnosti za delo in kruh širšemu območju in ne samo Štanjelcem. Kajti, ko govorimo o zgornjem

"... Kakor je Štanjel nekaj posebnega, naj bo tudi namenjen posebnim ljudem! Naj bo magnet za ljudi, njegova okolica oziroma komenska občina in sčasoma tudi vsa kraška regija pa naj bo njegov servis. Štanjel naj torej človeka privablja, njegova okolica pa naj človeka, ki pride v te kraje, nagovarja, naj obiše Štanjel. Le tako lahko obiskovalec zares občuti kras...!"

Štanjelu, moramo misliti tudi na spodnji, novejši del štanjelske naselbine, za katere pravi in kvaliteten razvoj je enako treba skrbeti. Prav tako pa tudi za razvoj širšega prostora, ki Štanjel obdaja.

Za omizjem revije Kras in Občine Komen 10. decembra 1999 v Štanjelu boste v uvodnem nagovoru najbrž - da bi bili za zgled konkretni - tudi nakazali, kaj mora kdo storiti, da se bo resnična prenova in revitalizacija Štanjela začela. Zato Vas vprašujemo, kaj boste storili Vi, Uroš Slamnič osebno, in kaj kot župan Občine Komen za uresničitev narejenih in nastajajočih načrtov? Kaj bo morala storiti občinska uprava? Kaj bodo naloge svetnikov Občine Komen? Kaj bo za uresničitev takih ciljev naloga prebivalcev Štanjela - tako na griču kot v novem naselju? Kaj morajo storiti vlada in ministrstva za kulturo, za okolje in prostor, za ekonomske odnose in razvoj, za znanost in tehnologijo ter Urad vlade RS za evropske zadeve? In kaj je naloga stroke oziroma strok?

Vizijo v grobem imamo. Treba jo je le uresničiti! Glede na že povedano moramo najprej poskrbeti za ustrezno nastanitveno infrastrukturo, da bomo ljudem, ki še vztrajajo v zgornjem Štanjelu, omogočili kvalitetnejše življenje (voda, kanalizacija, oskrba z življenjskimi potrebščinami ipd.).

Ob obletnici izselitve Komencev in požiga Komna - Z leve proti desni Stanko Farčič, Uroš Slamnič, Robert Plan-Bob Pery, Yohn Earl z ženo Ano-Mario in Emil Švara

Že iz vprašanja izhaja, da se s Štanjelom ukvarja res množica različnih strokovnih projektov. A, na žalost, pridemo ponavadi samo do papirja. Vse preveč se govori o programih, projektih in ne vem še, o čem, premalo pa je ljudi, ki bi stopili do domačinov in jih vprašali, kaj zares želijo!

To je zagotovo ena izmed prvih faz, ki jih je treba izpeljati. Prav zaradi nepreglednosti programov in projektov prihaja do njihove neskladnosti, podvajanja in nato do premale učinkovitosti, ko bi s posameznim projektom lahko prodrli do njegove uresničitve. Zato nameravam v zelo kratkem času izoblikovati profesionalno jedro strokovnjakov - "tehnično pisarno", ki bo lahko po svoji organizacijski sestavi zavod ali kaj podobnega. Njena naloga bo najprej ugotoviti potrebe v zvezi s prenovo Štanjela, strokovno in kakovostno voditi vsa obnovitvena dela ter skrbeti za ustrezno umestitev sprejemljivih in sprejetih programov. Seveda pa bo njena naloga tudi iskati finančna sredstva za prepotrebno prenavo... Rabimo torej varuha in upravnika Štanjela. Seveda, v različnih strokovnjakih. Arhitekt prof. dr. Pozzetto uporablja za to izraz "mestni arhitekt", mišljeni pa so res arhitekt, restavrador in menedžer. Taka ekipa lahko uspešno udejanja vizije...

Vse preveč se samo govori o Štanjelu, medtem ko se je kljub velikemu trudu posameznikov premalo naredilo. Čas je, da takšno stihijo končamo in da pričnemo siste-

matično oživljati čudovito štanjelsko naselje na griču. Za to pa mora vsaka odgovorna struktura - posamezniki, skupine ljudi, ustanove in gospodarske družbe - temeljito opraviti svoje delo. Menim, da bo s pritiski "tehnične pisarne" to narejeno prej in boljše. Potem bodo tudi vse druge strukture videli, da mislimo z revitalizacijo Štanjela resno. In ocenjujem, da potem tudi finance oziroma denar ne bodo več takšen problem, kakršnen so sedaj, kajti stvari moramo, preprosto povedano, pognati in zagonski ritem potem ohranjati.

Na junijski predstavitvi Pharovih malih projektov za Štanjel ste napovedali, da se bo Občina Komen v letu 2000 potegovala v Evropski uniji za prestrukturirana sredstva, ki naj bi pripomogla k načrtovani prenovi in revitalizaciji Štanjela... Kako si pripravo in izdelavo prepričljivega in zares uporabnega načrta za tak korak zamišljate? Kdo vse naj bi sodeloval v njegovi pripravi, izdelavi in ovrednotenju, predno ga bo obravnaval občinski svet?

Kakor sem že povedal, imamo glede Štanjela pripravljenih veliko programov in projektov. Treba jih je pregledati in delno dopolniti ter jih, seveda, ustrezno pripraviti za konkuriranje pri prestrukturiranih skladih Evropske unije. Za takšno potegovanje je nujno širše sodelovanje kraške (sub)regije, saj so pogoji za sodelovanje na teh razpisih izredno zahtevni. Tu imam v mislih predvsem velikost sredstev in lastno udeležbo. In če bomo želeli pridobiti sredstva iz kmetijskega programa SAPARD za komunalno infrastrukturo, bomo morali pogledati tudi k našim kraškim sosedom onkraj meje z Italijo in se dogovoriti o sodelovanju. Poudariti moram, da imamo z občinami v Italijo navezано izjemno dobro sodelovanje. In prepričan sem, da bomo dosedanje sodelovanje še dopolnili ter ga poglobili.

Poleg takih, res velikih in zajetnih projektov, ne smemo zanemariti najrazličnejših pobud privatnih tujih fundacij. Nedavno nas je obiskala delegacija kanadske fundacije za historična mesta. Pred nekaj dnevi sem že prejel odgovor, v katerem nam sporočajo, da so pripravljene investirati v obnovo Ferrarijevega vrta in še posebej v obnovo tehnično zelo zanimivega Fabianijevega vodovodnega sistema v Štanjelu in okrog njega. Zato jim bomo poslali potreb-

KRAŠKI ŽUPANI

no tehnično dokumentacijo. Upam, da bomo kmalu pričeli z obnavljanjem vzhodnega dela Štanjela, to je njegovega prekrasnega parka, ki naj bi spomladi prihodnje leto že zaživel v novih barvah.

Kako osebno in v krogu svojih sodelavcev - tudi v občinski upravi - vidite, razumevate in vrednotite Komenški Kras ter prostor, ki ga zamejuje komenska občina, skupaj s širšim prostorom Krasa, po njegovem gospodarskem, socialnem, družbenem in kulturnem položaju na Primorskem in nasploh v Sloveniji? Kaj je dobro, uporabno in za spodbudno razvojno usmeritev? In kaj je v tem zaviralnega, kar bo treba umno premostiti, spremeniti ali tudi odpraviti? Od česa naj bi prebivalci občine Komen in širšega kraškega prostora živeli čez pet, deset, dvajset let? Kaj ponuja ta prostor s svojimi danostmi in z resursi, da bi jih tržili v Evropski uniji, v katero si želimo, pa tudi v širšem evropskem prostoru? In čemu se bo treba pri tem odreči?

Komenska občina je zagotovo nesporno jedro Krasa. Je ena izmed redkih kraških občin, kjer njene prepoznavne kraške pojavnosti niso še močno prizadete. To zagotovo predstavlja prednost, ker lahko te posebnosti, ki jih ima to območje, uspešno vnovči. Smo dovolj daleč in obenem blizu velikih centrov. Smo lepo dostopni, še neokrnjeni, zanimivi v posebnostih, ki jih drugje ne najdete. In prav na razvijanju te posebnosti je možno razvijati Kras! Torej moramo to naše bogastvo zavarovati in na podlagi tega usmerjati njegov razvoj.

Razvojne možnosti naše občine vidim predvsem v uveljavljanju drobnega gospodarstva in obrti, kvalitetnega turizma in gostinstva, ki si roke podaja skupaj z ekstenzivnim kmetovanjem kot odločujočim dejavnikom za ohranjanje kulturne krajine, tako zelo tipične za Kras. Brez uravnoteženega kmetijstva bodo sicer vse te posebnosti izgibile! Z vse večjo zaraščenostjo Krasa namreč tudi trta ne bo več dajala kakovostnega terana. In z vse manj burje bo tudi pršute vse težje posušiti. Zato ne smemo pozab-

Za vsakogar prijazna beseda in pozorno poslušanje ...

ljati na živinorejo in na njeno vlogo v zaustavitvi nekontroliranega zaraščanja. In z uveljavitvijo ustrezne zaščitne znamke "Pridelano na Krasu" lahko z vsemi temi kvaliteta uspešno konkuriramo množičnemu trgu. Zato se mora nujno zgraditi in uveljaviti sistem posebnosti, kot sta, na primer, ekološko kmetijstvo, ekološki turizem, in še kaj!

Kako Vam je do sedaj uspelo uresničevati županske dolžnosti? Kdo Vam pomaga oziroma stoji ob strani? Kdo ne sodeluje ali sodeluje le na papirju?

Ker bo okroglo leto mojega županovanja že mimo, lahko povem določeno oceno o svojem delu.... Vsekakor je bil na začetku potreben določen čas, da sem lahko s sodelavci pripravil vse tisto, kar naj bi čez čas nastalo. Preteči mora kar prenekateri mesec, predno se prično posamezne zamisli uresničevati. Po tem navideznem prostem teku pa menim, da smo že ujeli ritem aktivnosti, ki v zadnjem času že intenzivno potekajo v občini. V mislih imam predvsem kar nekaj večjih investicij, uresničevanje posameznih programov in dejavnosti, izdajanje glasila, večji poudarek komunalni urejenosti in tako naprej.

Seveda pri svojem delu naletim včasih tudi na nerazumljivo oviranje, ki je zlonamerno. Človek bi pričakoval, da tega v manjših občinah ni. Pa je! A, dobro je, da sem skozi takšno šolo že šel, zato gledam na take oviralce s pomilovanjem.

Naj navedem samo en primer! Na pobudo ene izmed strank v občinskem svetu, ki me je na volitvah tudi podprla, sem dobil pobudo za nabavo klimatske naprave v vrtcu, ki je bila po vseh strokovnih merilih tam že sicer nujna. To sem v predlogu občinskega proračuna tudi zapisal, doživel pa neverjeten odpor strank, ki so na volitvah podpirale protikandidata... Če nekdo noče videti več niti nečesa, kar koristi otrokom - saj v predlogu ni šlo za mojo pisarno, ampak je šlo za otroke v vrtcu - mislim, da je ne le pokvarjen, ampak še kaj drugega! Na Krasu bi rekli, da je zelo "žleht"... Kljub njihovem nasprotovanju sem vztrajal in otroci v vrtcu imajo sedaj kvalitetno klimatsko napravo. In ker sem optimist, upam, da bo po slej takšnih izpadov manj. Še naprej bom namreč poskušal s pogovori in dogovori pridobivati čim večjo podporo za svoje predloge!

Pripravljate prvo izdajo občinskega glasila, kar je neobhodno za dobro seznanjenost občanov o delu Občine. Prejemalo ga bo vsako gospodinjstvo

v občini... Kakšni so njegovi cilji

Vsaka resna občina ima sedaj že svoje glasilo. Izkušnje kažejo, da občani radi berejo tako glasilo. Njegovi cilji so predvsem informirati ljudi o dejavnostih občinske uprave ter nuditi informacijski servis. V pogovorih z ljudmi spoznavam, kako najbolj pogrešajo prav verodostojne informacije o dogajanju na sejah občinskega sveta, o dogajanju v občini, o prireditvah, razpisih in o vsem drugem, kar jim omogoča sodelovati v upravljanju občine ter povečuje njihovo vedenje o svojih pravicah ter možnostih v občini.

Zato ima tudi naše glasilo predvsem informativno vlogo, prepričan pa sem, da bodo bralci v njem našli še kaj drugega zanimivega, kot so zgodovina, reportaže, pogovori. Občani imajo pravico vedeti, kaj njihovi izvoljeni predstavniki počnejo. Zato bo glasilo tako tudi vez med politično strukturo in med občani-volilci. Tako bodo občani lahko preverjali, ali občinski politiki upravičujejo njihovo volilno podporo, in s tem v bistvu kontrolirali uresničevanje političnih odločitev. To pa zagotovo pomaga tudi k bolj konstruktivnemu, ustvarjalnemu odločanju o vsaki občinski zadevi.

S katerimi problemi ste se v dosedanjem mandatu kot župan že spopadli in se še spopadate? Katere ste uspeli razrešiti in kako, kateri pa ostajajo še nerazrešeni in zakaj?

Problemov, s katerimi sem se do sedaj spopadal, je veliko. So veliki in so majhni. Ampak, ker so problemi, jih moram kot župan - kolikor je to v moji moči - tudi razrešiti! Najbolj sem ponosen na zgraditev nove podružnične šole in vrtca v Štanjelu in na ugoden razplet zapletov s šolskim okoljem. Enako velja za obnovitev vodovoda in odvodnjavanja ter vaškega jedra v Gorjanskem, za urejanje vaškega kala v Komnu, za pomoč pri urejanju vaškega jedra okrog cerkve v Kobjeglavi, za ustanovitev razvojne agencije, za priprave kopice projektov, za pripravo na sanacijo divjih odlagališč odpadkov, za pomoč raznim društvom, za organizacijo raznih prireditev, zaradi česar vsega je življenje v komenski občini bolj pestro in zanimivo, kot je bilo.

Nerazrešeni pa ostajajo razni zemljiški primeri neurejenega katastrskega stanja. Zato bo treba na tem področju še veliko

storiti, saj so zadeve v zvezi s katastrom zelo neurejene in zato povzročajo pri uresničevanju raznih programov velike težave ali celo ogrožajo njihovo uresničitev.

Naštejte za občane komenske občine deset zanimivih, koristnih in uporabnih akcij, dejanj, ukrepov, itn., ki njih bo občinska uprava izpeljala še letos ali v letu 2000!

Izpeljali smo postopek za izbor izvajalca gradbenih del, potrebnih za rekonstrukcijo zdravstvene postaje v Komnu. Tako bomo v letu 2000 imeli spet lepo in sodobno zdravstveno postajo, ki je v izredno zanimivi vili arhitekta Fabianija. Stavbo in okolico bodo ustrezno uredili, da bosta spet zaživel v vsem svojem sijaju. Vodovod in kanalizacija s čistilno napravo bosta dobili vasi Brje in Škofi. Nadaljevali bomo obnovo kraških kalov. Obnovili bomo več stavb v zgornjem Štanjelu, uredili ustrezno bivalno infrastrukturo za potrebe turizma v Štanjelu ter razširili štanjelsko pokopališče. Pričeli bomo obnavljati divja odlagališča odpadkov. Uredili si bomo nove občinske prostore. Temeljiteje se bomo lotili urejanja vaških jeder. Izoblikovali bomo celostno grafično podobo Občine Komen. Ustanovili bomo posebno profesionalno enoto za obnovo Štanjela. Delovati bo pričel režijski obrat v okvirih občinske uprave za komunalno urejanje krajev, za čiščenje zaraščene krajine ter za ureditev več vaških domov. Izvedli bomo javni natečaj za ureditev vaškega jedra v Komnu. Z ustreznimi mehanizmi bomo spodbudili kmetijsko dejavnost. Posvetili bomo več skrbi izobraževanju občanov na različnih področjih. Več bomo storili za odpravljanje nezaposlenosti z ustanavljanjem novih delovnih mest. Zagotovili bomo pomoč gospodarstvu, saj so njegove potrebe velike... In prepričan sem, da nam bo vse zastavljeno uspelo uresničiti!

Kako sodelujete z župani kraških in drugih, Krasu bližnjih občin? O katerih skupnih kraških "projektih" se dogovarjate in katere ste že začeli uresničevati?

S kolegi župani smo v septembru podpisali listino bolj deklarativne narave, to je pismo o nameri za ustanovitev kraško-brkinske regije. Naš namen je jasen. Opozoriti hočemo pristojne organe in širšo javnost, da ta prostor izkazuje na podlagi zgodovinskih,

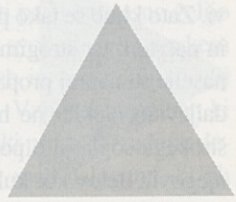
geografskih, družbenih, kulturnih, socialnih in gospodarskih značilnosti jasen namen o bodočem skupnem delovanju. Ugotavljamo, da imamo na osnovi navedenih dejstev tudi zelo sorodne poglede na razvoj tega prostora in da smo odprti za pridruženje ostalih občin, ki bi to želele. To je že izrazila Občina Ilirska Bistrica... Podpis tega dokumenta je tudi jasen glas proti nastajanju novih centrov moči - proti novi centralizaciji. Seveda pa je vsa usoda bodočih regij odvisna od parlamenta in od tega, za kateri model regionalne organiziranosti se bo odločil. Želimo si enotno primorsko regijo z več manjšimi subregijami, kar naj bi kraško-brkinska enota tudi bila! V primeru ustanovitve dveh primorskih regij pa bi se do sedaj enovit kraški prostor razcepil. A takšen scenarij bi bil za enovit kraški prostor najslabši.

So še predlogi za oblikovanje manjših regij, kar bi tudi z zadovoljstvom sprejeli, vendar menim, da takšen predlog nima stvarnih možnosti.

Za konec povejte še, kako vrednotite v reviji Kras objavljene članke in kaj Vam osebno revija Kras pomeni?

Z veseljem redno vzamem v roke vašo, lahko rečem kar našo revijo Kras! Saj prav revija Kras s svojo izredno kvaliteto ustvarja v nas, Kraševcih, še prav poseben odnos ali kar ponos. Šele z branjem revije Kras spoznavam, koliko smo Kraševci in pokrajina Kras vredni. Šele izdajatelji revije ste nas začeli načrtno opozarjati, kakšno neprecenljivo bogastvo je pri nas in v nas - tu, na Krasu. In da je Kras res krasen.

Ker imam revijo Kras za svojo revijo, ji želim še veliko dobrega in da bi njeni ustvarjalci s svojo tankočutnostjo še veliko pripomogli za ozaveščanje ljudi v njihovem odnosu do našega Krasa in krasa nasploh!

**Prispevek za uvod
v okroglo mizo
v Štanjelu
10. decembra 1999**

ZAMISLI IN NAČRTI ZA PRENOVO IN REVITALIZACIJO ŠTANJELA

Peter Fister

V zvezi s prenovo in revitalizacijo Štanjela in z vizijo ter načrti zanj se v tem prispevku osredotočam na probleme njene uresničljivosti in na primerjavo z drugimi izkušnjami.

Problemi

Štanjel je bil doslej vedno znova označevan kot spomenik kulturne dediščine najvišjega ranga in hkrati kot značilen primer odmirajočega kraškega naselja. Vedno znova so se zlasti kulturno osveščeni strokovnjaki in prebivalci spraševali, zakaj je tako in zakaj ni mogoče zbrati dovolj denarja, da bi ohranili ta izjemni spomenik kot splošno veljavno vrednoto, vsi pa so se spraševali, zakaj nekoč cvetoče naselje ne more več oživeti kot eno izmed najpomembnejših na Krasu.

Odgovor na to je treba poiskati tako v spreminjajočih se različnih družbenih, gospodarskih, kulturnih, političnih in še mnogih ciljih, s katerimi so odgovorni in prebivalci obe nalogi vedno znova drugače razlagali, cilji sami pa so si največkrat vse preveč nasprotovali, da bi bili tudi uresničljivi. Zato kljub še tako poglobljenim študijam in načrtom ter strogim varstvenim ukrepom naselje še naprej propada. In to se bo še nadaljevalo, dokler ne bo doseženega dovolj širokega soglasja o pomenu naselja in vseh njegovih delov kot kulturne dediščine, o ci-

ljih in možnostih za prihodnost in o vlogi vseh, ki kakorkoli sodelujejo v nalogi, da se Štanjel ohrani, oživi in razvija.

Doslej so bili vsi ti različni pogledi že prevečkrat razlagani in razloženi. Brez pomena bi jih bilo zato "pogrevati". Ugotoviti pa je treba predvsem današnje izhodišče in sprejeti dosedanja prizadevanja kot bogato izkušnjo, iz nje pa uporabiti mnoge dragocene podatke za čim bolj realen pristop k prenovi. Da bi to dosegli, je (bilo) treba na eni strani posodobiti strokoven pristop in na

drugi strani posodobiti način izvajanja procesa prenove. Ker je bila naša zadnja naloga okvirjena predvsem v postavitve novih strokovnih izhodišč ob upoštevanju dosedanjih spoznanj in ker so istočasno nastaja(li) novi pogoji za uresničitev zadane naloge, je tokratna sinteza usmerjena zlasti v tiste možne organizacijske oblike, ki naj postanejo izhodišče za bodoče dogovore. Pri tem razlage strokovnih izhodišč samih ni treba ponavljati, ampak je treba le navesti razloge zanje!

Pogled na štanjelsko naselbino na griču z zahodne strani - december 1999.

Novosti v načrtovanju in izvajanju prenove kulturne dediščine - izkušnje

Pojem "prenova" je od svojega začetka ozkih okvirov likovnega varovanja najkvalitetnejše kulturne dediščine v zadnjih dveh desetletjih prerasel v široko nalogo urejanja in načrtovanja razvoja naselij, v katerih je mogoče na eni strani z ohranjanjem

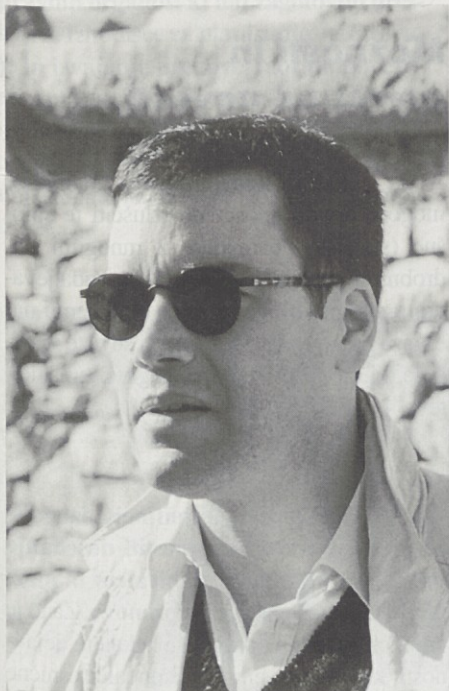
njem že zgrajene kvalitetne stavbne ali naselbinske dediščine in na drugi strani s ponovno uporabo ter s posodabljanjem razvrednotene (degradirane) stavbne in urbane sestave (strukture) zagotoviti kvaliteten razvoj naselbinskega prostora in življenja prebivalcev.

Značilno je, da so kljub različnosti ciljev vse stroke, ki so v nalogi sodelovale, izhajale iz skupnega prostora naselja, le da so v njem praviloma iskale lastne, ozke možnosti za reševanje različnih sestavin - ki

so se največkrat medsebojno celo prekrivale. To medsebojno prekrivanje je oteževalo uresničitev in nemalokrat je nastalo nepotrebno medsebojno tekmovanje z izločevanjem drugih rešitev, namesto da bi s skupnimi končnimi cilji in s postopnim usklajevanjem dosegli svoje in skupne cilje - to je večjo kvaliteto bivalnega okolja, ohranitev pomembne kulturne in naravne dediščine ter možnost hkratnega razvoja.

Ker je novi vseobsežni pojem prenove v resnici še vedno novost, ker mnogo varstvenikov, načrtovalcev, planerjev in razvojnikov (investitorjev, managerjev, politikov) še vedno vztraja pri izključenosti svojega ločenega pristopa, **bo prenova kot pozitivna in nujna metoda razvoja naselij postala smotrna šele z uzakonitvijo ustreznih metod dela in z njeno vključitvijo v osnovne nacionalne programe razvoja.** Pri tem je večina dosedanjih slovenskih izkušenj dokaj nespodbudnih; posebej v smeri sodelovanja med strokami in sodelovanja s prebivalci.

Če bi kot okvir vzeli le naloge "urbanizma" v okvirih državne ali občinske uprave, bi razširili izhodišča za prenovu na vse sestavine urejanja, oblikovanja, planiranja ali celo političnega usmerjanja razvoja, nove gradnje in prenove naselbinskih struktur. Arhitekti urbanisti pa si istočasno želijo predvsem čim večjo svobodo v avtorskem (pre)oblikovanju stavb in tudi celih naselij (Fabianijevi načrti...). Vzporeden primer, ki je značilen za slovenski prostor v zadnjih desetletjih, je ločevanje med nalogami, ki jih

Izvedenci Sveta Evrope so obiskali Štanjel v oktobru 1994 in predlagali za njegovo prenovu in revitalizacijo projekt. "Ko boste v Sloveniji naredili ta projekt, se bomo dogovarjali in vse uskladili z našimi pogledi, predlogi. Tudi mi bomo naredili svoje. Zelo ekspeditivni in konkretni smo lahko, kar pomeni, da ni izključena naša finančna pomoč pri pripravi projektov in finančna pomoč pozneje. Vse je stvar dogovora in vaše pripravljenosti za sodelovanje! Projekt, ki ga pričakujemo, pa ne sme obravnavati samo Štanjela. Mora biti širši; obseči mora prostor Krasa, ki smo ga spoznali te dni". Tako je izjavil Mikhael de Thyse, programski koordinator Sveta Evrope za tehnično pomoč in sodelovanje na področju varstva kulturne dediščine (Revija Kras, št. 11, december 1995).

Fotografiji na levi: D. Grča

ima današnja "uprava" za kulturno dediščino (nekdaj: zavodi za spomeniško varstvo), in teorijo, ki jo razvija konzervatorska stroka. Prva je zadolžena za povsem konkreten izbor (v register vpisanih) kulturnih spomenikov, druga (naj bi bila zadolžena) za raziskovanje, strokovno obdelavo in razvoj teorije varstva spomenikov. Ker je na Slovenskem še vedno mnenje, da je to ista naloga, je tudi v novem zakonu o varstvu kulturne dediščine (1999) prišlo do vrste nelogičnosti in do pričakovanega zastoja v posodabljanju pojma varovanje kulturne dediščine (kot "integralnega varstva") in s tem najbrž celo do zmanjševanja možnosti, da bi varstvo nepremične kulturne dediščine vključevali v celovit razvoj naselij in ji s tem dali tudi realno možnost za nadaljnji obstoj. Primer: v 27. členu zakona je določeno, da le javni zavodi za varstvo dediščine "smejo oblikovati pobude ter programe za oživljanje spomenikov na območju lokalne skupnosti in za njihovo vključitev v gospodarske in druge dejavnosti". Ker pa ti zavodi ne razpolagajo niti z investicijskimi sredstvi, niti niso lastniki teh spomenikov, niti nimajo strokovne "licence" za izdelavo prostorskih dokumentov, je taka zahteva praktično nesprejemljiva.

Če bi se oprli na tuje izkušnje in priporočila, lahko najdemo zlasti v priporočilu, ki ga je pripravil ICOMOS (Mednarodni svet za spomenike in kraje/naselja pri Unescu) opisanih 15 strokovnih skupin v okviru 14 različnih nalog za prenavo in za vsako skupino je določen poseben izbor pristojnosti. Brez posebne razlage je to dokaz za izjemno zapletenost in hkrati za bogate strokovne izkušnje. In na teh izkušnjah je bila grajena tudi zadnja študija.

Razlika in nerešeno izhodišče pa pri načrtovanju prenavo Štanjela, podobno kot pri večini slovenskih sorodnih nalog, izvira še vedno v nepovezanem načinu dela. Ta veriga nepovezanosti izhaja iz nepovezane zakonodaje; izhaja iz dejstva, da je v načelu še vedno bolj pomembno varstvo kot razvoj kulturne dediščine, predvsem pa, da so to oblikovno, vsebinsko in prostorsko ločene enote s posebnim nadzorom, za katerega je odgovorna le država (seveda le formal-

no in skoraj nič realno), in - ne nazadnje - iz načina nastajanja varstvenih in razvojnih načrtov, v katerih prebivalci sami skoraj ne sodelujejo. Tako se tisti, za katere je prenova načrtovana, ne znajo ali ne morejo (morda tudi nočejo) vključevati v načrtovanje in izvajanje prenavo, čeprav so izkušnje iz bližnje Evrope pokazale, da prav s tem pridobijo največ.

Končni načrt prenavo je po merilih in izkušnjah uspešnih vzornikov (Avstrija, Nemčija, Francija, Danska itn.) oblikovan kot strateški "plan prenavo" (= "master plan"). Načrt prenavo torej ni izvedbeni ali "zazidalni" načrt, ampak je dovolj podrobno dogovorjena strategija, ki za posamezne dejavnosti, območja, probleme določa usmeritve, cilje in okvire razvojnega varstva. Posamezni problemi se nato, glede na zahteve in možnosti investitorjev (od države, regije, občine do zasebnikov), načrtujejo kot "izvedbeni akti" (= prostorski in arhitekturni načrti) vsak posebej. Najpomembnejše pri takem načinu

pa je, da tako s strateškimi odločitvami kot z detajlnimi rešitvami soglašajo tudi prebivalci in ne le strokovnjaki.

Možnosti in potrebne novosti za prenavo Štanjela

Ker je iz predloženega gradiva že mogoče dovolj enostavno izluščiti te splošne (strateške) usmeritve z mnogimi podrobnimi sestavinami, je treba v nadaljevanju ugotoviti, kje je mogoče bodočemu načrtu za prenavo Štanjela dodati še tiste sestavine, ki naj bi omogočile njegovo uresničenje.

1.

Kot prvo in najnujnejše izhodišče je, da je treba nadomestiti dosedanje premajhno aktivnost prebivalcev in možnih bodočih vlagateljev v prenavo. Za to je nujno predhodno opraviti še nekatere dejavnosti, ki bodo po eni strani podale resnične

možnosti in pripravljenost lastnikov ter prebivalcev, da se organizirano vključijo v prenovu, po drugi strani pa ugotoviti sedanja, čim bolj realna razmerja za ohranitev in posebno vlogo kulturne dediščine. Ker je to mogoče doseči le v lokalnih okvirih, naj bi bila to tudi ena med prvimi nalogami "samorganiziranja".

Odnosi lastnikov in uporabnikov do varovanja dediščine morajo biti vrednoteni s stališča sprejemljivosti varstva "njihove" dediščine, sposobnosti aktivnega sodelovanja v prenovi (vsebinsko in finančno) ter z možnostjo uveljavljanja individualnih želja (v okviru prvih dveh vprašanj). Dejanske možnosti za ohranitev dediščine pa morajo izhajati iz ugotovitve tehničnega stanja (in s tem možnosti fizične ohranitve), še zlasti pa iz usklajenosti javnega in zasebnega interesa (država+regija+lokalna skupnost na eni strani strani in lastniki+investitorji na drugi strani).

Pri tem je treba opozoriti na nujno večjo aktivnost vseh pristojnih služb in njihovega medsebojnega usklajevanja. Če tega ne bo, postane lahko neuskklajenost med njimi nepremostljiva ovira; še posebej tedaj, ko se preverja pomen vlaganja v prenovu Štanjela in okolice hkrati z razvojnimi načrti regije oziroma subregije ali občine.

2.

Oblike organiziranosti prebivalcev in uporabnikov ter vseh nivojev upravnih organov, ki naj zagotovijo uresničljivo izhodišče za planiranje, načrtovanje in izvajanje prenov, morajo povezovali splošne (javne) interese in interese posameznikov ali skupin. Ker pa je to tudi po tujih izkušnjah nemogoče doseči v eni sami skupini, naj bi se oblikovali dve skupini:

a) Organizirana skupina iz lokalne ali državne uprave, ki sodeluje pri uveljavljanju pomena, ciljev in strategije prenov kot varovanja javne dobrine (delovanje: okrepljene občinske službe, sodelovanje z državno in regionalno upravo za varstvo dediščine, za prostorsko planiranje, itn. - vse do povezav v mednarodni prostor: Evropo, Unesco, itn.)

b) "Svetovalni odbor", ki je neprofitna, lahko tudi "samo"-organizirana skupina strokovnjakov, organizatorjev, angažiranih posameznikov, potencialnih investitorjev, itn. (za razvojno in izvedbeno svetovanje v pripravi na prenovu in med uresničevanjem prenov).

Obe skupini se medsebojno dopolnjujeta, delujeta javno in s tem uveljavljata iniciativo ter nadzor po zakonsko določenih merilih in nadzor javnega ali zasebnega interesa.

V tujih izkušnjah so lahko oblikovane tudi drugačne interesne skupine!

"Neprofitno združenje zasebnikov" - za sodelovanje z oblastmi v usmerjanju varstva in uporabe kulturne dediščine mora imeti sebi nasprotno "profitno združenje zasebnikov" - za vlaganje in uporabo bogastva kulturne dediščine. Taka organiziranost je za naš prostor še nepreizkušena novost, medtem ko je drugod povsem običajna.

Neprofitna "fundacija" (ustanova) navadno deluje v okviru lokalnih oblasti (občine) in je zadolžena za organiziranje in uresničevanje finančne pomoči ali strokovnega svetovanja. "Družba za prenovu" je organizirana ponavadi kot profitna skupina za določen problem.

Poleg navedenih so mnogokrat oblikovane tudi različne skupine kot strokovna, gospodarska, kulturna, vzgojna in drugačna iniciativa; še posebej, če je treba poudarjeno reševati posebne probleme!

Vse te možnosti so ponujene kot že znane oblike, njihov izbor in njihovo delovanje pa je pogoj, da bodo cilji, ki so bili predhodno postavljeni, in ki naj bi bili dopolnjeni z opisanim nadomestilom za dosežanje preslabo sodelovanje prebivalcev, lastnikov in investitorjev, tudi resnično doseženi. **Ker je Štanjel številčno majhna skupnost, je mogoče svetovati, naj se iz opisanih skupin in njihovih delovnih ciljev izbere le tiste najpomembnejše sestavine, ki bodo v največji meri pospešile njegovo prenovu. Čeprav že večkrat ponovljena ostaja najbolj pomembna ugotovitev: Uspeh prenov Štanjela je na koncu odvisen vedno le od volje in prizadevnosti prebivalcev in lastnikov samih - in šele tedaj k njej prispevajo tudi vsi ostali..!**

Za povzetek je mogoče skleniti oceno sedanje stopnje prenov Štanjela v naslednje ugotovitve:

1. Štanjel ima poglobljeno in z ustreznostjo širino obdelano strokovno osnovo za dokument, ki bi bil oblikovan kot "strateški plan prenov" s cilji in določili za podrobne dogovore o izvedbi. Ker se zakon o urejanju prostora še sprejema, naj bi se formalno obliko določilo ali dopolnilo po njegovem sprejetju.

2. Pred začetkom uresničevanja prenov je treba organizirati upravne in strokovne službe ter prebivalce in investitorje v ustrezne neprofitne ali profitne skupine, ki bodo neposredno sodelovale v izvedbi in v pobudah za uresničitev ohranitve Štanjela.

3. Posamezne posege naj se usklajuje s celovito strategijo prenov (kar usmerjajo nove skupine) načrtuje kot posege v prostor, kot del razvoja in varstva celote; in to šele potem, ko se zanje izkažeta resničen interes in možnost za uresničitev.

4. Prenova Štanjela naj postane del ciljev za celovito varstvo in razvoj kraške regije ali subregije.

Ker je Štanjel številčno majhna skupnost, je mogoče svetovati, naj se iz opisanih skupin in njihovih delovnih ciljev izbere le tiste najpomembnejše sestavine, ki bodo v največji meri pospešile njegovo prenovu. Čeprav že večkrat ponovljena ostaja najbolj pomembna ugotovitev: Uspeh prenov Štanjela je na koncu odvisen vedno le od volje in prizadevnosti prebivalcev in lastnikov samih - in šele tedaj k njej prispevajo tudi vsi ostali..!

ŠTANJEL

Povzetek iz še neobjavljenega besedila

Med številnimi primorskimi naselji, ki se odlikujejo z neprekinjeno historično poseljenostjo od prazgodovine do danes, z izjemnimi urbanimi zasnovami in z utrjenimi obzidji ter z več kot tisočletno kulturo arhitekturnega oblikovanja v kamnu je posebej zanimiv Štanjel na Krasu.

Kot značilna krajinska dominanta Štanjel obvladuje razgibano arhaično kraško pokrajino z ograjenimi polji in vionogradi v vrtačah in na terastatih brežinah. Medtem, ko prastara kulturna krajina naglo izgublja svojo podobo, so ostali pretežno neokrnjeni pogledi na staro štanjelsko naselje, ki ga uzremo kot magično podobo zastrte izginjajoče preteklosti, ko se mu približujemo po sezanski cesti. Posebno privlačna pa je naselbinska slika Štanjela s cerkvenim zvonikom, z baročno grajsko fasado in z utrjenim vhodom, ki se nam razkriva s komenske ceste.

Nekaj zgodovinskih zanimivosti...

Štanjelska okolica kaže sledove življenja v kraških jamah, kar dokazujejo arheološke najdbe v Štanjelski jami, v Podgarnji jami pri Coljavi, v jami Brezno na Českovem vrhu, v Sveti jami in še v drugih jamah.

Prazgodovinsko podobo Štanjela je predstavljalo halštatsko gradišče na strateško pomembni točki, kjer so se že tedaj prepletale poti in steze, ki so med seboj povezovale gradišča, in tiste, ki so vodile k morju in v celino.

Iz primerjalnega arheološkega gradiva sklepamo, da je bilo štanjelsko gradišče utrjeno s širokim kamnitim obzidjem brez veziva. Domnevamo tudi, da so bile terase "piese" (koščki - op. ur.) že takrat posebna mikavnost poselitvenega prostora v gradišču.

Utrjena gradišča na Krasu so bila bivališča rodovnih skupnosti, ki so bile se-

stavljene iz družinskih skupnosti. Te so vsebinsko-organizacijske poteze tako urejene družbe ohranile tudi po njihovem razpadu.

Leta 1878 je tržaški arheolog Carlo de Marchesetti odkril v pristavskem vinogradu pod Štanjelom del prazgodovinske nekropole z dragocenimi najdbami, ki je pripadala prazgodovinskemu gradišču.

Rimski vojaški oddelki so zasedli ozemlje Krasa v bojovitem vojnem pohodu leta 222 pred našim štetjem. Tedaj je postalo utrjeno prazgodovinsko naselje na štanjelski vzpetini "rimsko gradišče". Iz dosegljive

Pogled na štanjelsko naselbino na griču.

CASTRI SANCTI DANIELIS

Nataša Štupar-Šumi

Capellarisova grafika Štanjela iz leta 1752

V srednjeveškem obdobju je bil mogočen posestnik Krasa oglejski patriarhat. Ozemlje Krasa je podelil v letih med 1075 in 1077 oglejskemu patriarhu Siccardu Eppensteinskemu cesar Henrik IV., iz česar sklepamo, da je bil Štanjel že tedaj v lasti oglejske Cerkve.

V tistem času so ponovno utrdili in nadzidali nekdanji rimski stolp Gledanca na vrhu štanjeske vzpetine, ki je v taki obliki predstavljal za to obdobje značilen stolpast grad. Domneva se, da je bil tedaj obdan z obzidjem, za katerega so se v času nevarnosti zatekali Štanjelci in okoličani. To je posebej razvidno iz Rutarjeve razlage, ki omenja prostor ob Gledanci kot Tabor. Vse kaže, da je bila Gledanca najstarejša srednjeveška obrambna arhitektura v Štanjelu. Ves srednji vek je služila kot utrjena opazovalna in signalna postaja.

Okrog leta 1200 naj bi nastala na mestu sedanje Hočevarjeve domačije utrjena rezidenca oglejskih patriarhov, ki so jo podelili v fevd goriškimi grofom. Od takrat se poimenuje "Antiquorum Goritianum Comitum Residentis" (stara rezidenca goriških

grofov). Grad je imel svoj poseben utrjen vhod na zahodni strani naselja, kar je vidno še danes. Pozneje se omenjajo kot fevdalni posestniki v Štanjelu Torriani in Ellacherji.

Cerkev sv. Danijela se omenja leta 1443 kot farna cerkev. Nastala je v poznogotskem obdobju domnevno na mestu starejše cerkve. V 17. stoletju so ji dodali zvonik z značilnim limonastim sklepom.

Historična zasnova in razvoj naselja

Štanjel je utrjeno naselje, ki se je razvilo na osončenih pobočjih hriba, saj ta nudijo naravno zaščito pred kraško burjo. Nad povprečje kraške vasi s podobno lego in obliko ga dviga velikost in hierarhična simbolnost zasnove s cerkvenim in grajskim kompleksom, s kolonskim naseljem in s številnimi stolpi okrepjen obzidni pas.

Po strukturi naselbinskega tlorisa se "vaško" naselje jasno loči od grajskega in cerkvenega naselja. Kmečko naselje se je razvilo pod vrhom griča, pod nekdanjim Taborom, s prvotnim stolpastim gradom Gle-

literature je znano, da so Rimljani poselili Štanjel z rimskimi koloni. Navzočnost Rimljanov potrjujejo številne arheološke najdbe.

Za Štanjel se ni ohranilo antično ime, kot poznamo antična imena za posamezne kraške vasi. Kljub temu lahko trdimo, da je bil Štanjel v antiki pomembna vojaška in trgovska točka ob križišču pomembnih cestnih povezav.

Domnevno je bil utrjen vhod v rimski Štanjel na skrajni zahodni strani naselja. Gotovo pa je podkvasta oblika nekdanjega stolpa - srednjeveške Gledance - na vrhu vzpetine v osnovi še rimska.

Pogled na terasasto zazidavo štanjelskega naselja.

danco, spodaj pri utrjenih vratih, ki so vodila v naselje, pa sta na terasastem terenu nastala grad in farna cerkev sv. Danijela. Grajski in cerkveni kompleks sta vsak zase obzidana, povezuje pa ju obsežni trg z vodnjakom, na katerega vodi procesijska cesta in razgibano kamnito stopnišče z južne in severne strani. Naštete tri enote - grad, cerkev in trg - so predstavljale nekdanje fevdalno središče naselja.

V času med obema svetovnima vojnoma je nastal zunaj obrambnega obzidja na severozahodni strani naselja po zamisli arhitekta Fabianija znameniti rekreacijski pas z romantično zasnovanim ambientom - bazen z vodometi in beneškim mostičem, kar predstavlja na poseben način oblikovano parkovno dopolnilo k vili Ferrari. To vse je sčasoma preraslo v naselbinsko in regionalno znamenitost.

“Vaško naselje”

Prototip kraške bivalne hiše se je v prvotni obliki in v pretežnem številu ohranil v štanjelskem naselju, ki se je uveljavilo v nizasti zidavi pod vznožjem nekdanjega Tabora. Tu se kaže, v arhaičnem delu Štanjela, tip hiše, značilen po enocelični zasnovi, grajeni v kamnu, s kamnito streho in s kamnoseškimi detajli, kar vse izraža oblikovne posebnosti, značilne za srednji vek.

Hiše so postavljene na terase, ki potekajo po pobočju hriba tako, da je glavna fasada na spodnji strani nadstropna, ponekod celo dvonadstropna, hrbtna fasada pa je pritlična, nadstropna ali vkopana v teren do strehe.

Po svoji zasnovi kaže taka zidava načrtno fevdalno gradnjo, ki je uveljavila enoten tloris in fasadni modul ter enotne konstrukcijske principe.

Mnenja o nastanku enoceličnih hiš so različna. Kljub temu pa se zdi utemeljeno postaviti talno stavbno zasnovo v čas, ko je bil Štanjel v posesti goriških grofov.

Nekatere sestavine teh hiš kažejo detajle, da so nastale že v romanski dobi, kar v kraških razmerah pomeni časovno podaljšanje v 15. in celo v 16. stoletje. Hiše imajo v pritličnih prostorih hrame ali hleve, v nad-

stropjih pa enocelična prebivališča. Kletne prostore so osvetljevala okna v obliki strelnih lin, kar kaže na čas, ko je bila vsaka hiša hkrati tudi trdnjava, ali na uveljavljanje estetike trdnjavskega videza. Nadstropje je bilo dostopno z ulice po stopnišču s polnozidanim podstavkom, prislonjenim ob fasadno steno. Dostop v nadstropni prostor je ustvarjal kamnit podest v obliki monolitne plošče, ki so jo nosile kamnite konzole. Na hišah je opaziti kannoseške detajle iz porušenihih starejših štanjelskih arhitektur.

Štanjelski tip enocelične hiše je med najstarejšimi ohranjenimi. Predstavlja model enoprostorskih bivališč, ujetih v obliko rubustnih kamnitih kubusov. Raziskave uličnih fasad enoceličnih hiš kljub predelavam luščijo prvotno podobo, ki jo je dajalo stopnišče, monumentalni element štanjelske ulice in posameznih poslopij.

Štanjelske hiše so imele kamnito kritino, s katero sta bila prvotno krita tudi srednjeveški grad in cerkev. Ob razcvetu kraškega kamnoseštva so se ob koncu 18. stoletja in v 19. stoletju pojavili ob strešnih napuščih kamniti žlebovi za polnjenje novih

nastalih vodnjakov v naselju s kapnico. Obogatitev strešnih napuščev z dodatnimi kamnoseškimi detajli je dopolnila ulične fasade. Te z izbranimi arhitekturnimi sestavinami in posebej z zunanjimi stopnišči ustvarjajo ulično ubranost, ki je lastna gradnji in oblikovanju v kamnu.

Ko so prenehali turški vpadi, benečanske vojne in druge grožnje, so se hkrati s temeljito prezidavo gradu in farnе cerkve pojavile tudi vidne spremembe v podložniškem naselju. Obzidje z obrambnim jarkom in s stolpi je izgubljalo svojo prvotno funkcijo. Notranji prostor ob obrambnih hodnikih, ki je služil za dostavo orožja in za gibanje obrambne posadke med vojnim vrvežem, je postal funkcionalno razbremenjen. To je naglo izkoristila stanovanjska gradnja. V nove stanovanjske zasnove so se vključevali nekdanji obrambni stolpi ob degradaciji primarnih obrambnih oblik in detajlov. Sočasno so se v naselju uveljavile spahnjence ob začetku ali koncu stavbnih nizov povsod tam, kjer je to omogočal ulični prostor. Z bogato oblikovanimi dimniki je naselje dobilo likovno zanimive vertikalne poudarke.

Štanjelsko obzidje

Nekateri avtorji menijo, da je bil Štanjel obzidan v antiki in v srednjem veku. Gotovo je bilo obzidje na novo okrepljeno v času turških vpadov in benečanskih vojnih pohodov na Kras. V Štanjel je vodilo dvoje s stolpi utrjenih vrat, ki so bila posebej branjena z jarkom in z dviznim mostom. Obzidje je bilo speljano po raščenem terenu okrog naselja, okrepljeno s stolpi in z notranje strani še z obrambnim hodnikom, ki je potekal pod cinastimi zaključki. Nenehno ga je varovalo šest grajskih hlapcev. Kadar je pretela nevarnost, se je število varovalcev pomnožilo. Za varnost obzidja je skrbel štanjelski župan.

Srednjeveška ureditev prostora pod Štanjelom

Značilne srednjeveške prostorske ureditve ne zajemajo le utrjenih fevdalnih grajskih arhitektur in podložniškega naselja v obzidju. Znane in dokumentirane so prostorske ureditve tudi v neposredni okolici

Cerkev sv. Danijela.

Grajsko dvorišče iz leta 1930 - Fotografija je iz arhiva Tržaške spomeniške službe.

srednjeveškega Štanjela. V program urejanja širšega prostora so sodile ceste z obcestnimi prostori, ki so v srednjem veku bolj kot v preživelih obdobjih izražale okrutnost in strahote dobe, ki se je potrjevala v neprestanih grožnjah in v nasilju. V srednjem veku so bila cestna razpotja kraji prekletstva, saj so tam obešali hudodelce in pokopavali samomorilce.

Takšna temačnost srednjeveškega časa se izraža v štanjelski okolici z ohranjenimi ledinskimi imeni, kot sta Zagauge, kjer so stale “gauge” - vislice, in Stočavnik, kjer se je slišalo ječanje obešencev. Ohranjeno ledinsko ime Merea pa označuje polja med Štanjelom in Kobiljem, kjer so biriči merili podložniško desetino.

Nedaleč od opisanih srednjeveških obeležij je stal skrivnosten samostan s cerkvico sv. Magdalene. Morda je samostan blizu štanjelske naselbine predstavljal neke vrste hospicij (hospic = gostišče, op. ur.), ki je nudil prenočišča potnikom, trgovcem, krošnjarjem, potujočim pevcem, sholarjem in vagantom (potujočim srednjeveškim

študentom in dijakom). Zlasti, če jih je prehitela noč in so bila zato vrata v utrjenem Štanjelu že zaprta in dvizni most čez jarek dvignjen.

Mitnica

Štanjel je bil pomembna strateška in trgovska točka ob križišču cest, ki so vodile k morju in v celino. To je med drugim razvidno iz obračunov rihemberškega gospodstva, ki leta 1402 omenja mitnico v Štanjelu. V osemdesetih letih 16. stoletja se ponovno omenja poseben mitniški urad “Aufschlagamt zu S. Daniell”, ki je spadal pod posebno deželnoknežjo upravo.

Če gledamo Štanjel v luči pester zgodovinske dinamike, na katero je vplivalo tudi mitničarstvo, sklepamo, da je bilo prebivalstvo vključeno v različne mitničarske posle, kot so oborožena spremstva trgovcev in posojanje konjske vprege v klance.

Ugodne trgovske in prometne razmere so privabile pregnane tržaške Žide, da so se leta 1564 naselili v Štanjelu.

Štanjelski grad - Castel Sant' Angel - Castello Sant' Angelo

Ko se je leta 1508 za štanjelskim obzidjem hrabno, a neuspešno zoperstavil Benečanom Krištof Cobenzl, je naselje za eno leto prišlo pod beneško zasedbo. Tedaj so se Cobenzli pojavili kot fevdalni gospodje Štanjela.

Zgodovinarji menijo, da izhaja plemiška družina tega imena s Koroške, kjer se v virih izpričuje okrog leta 1209. In Krištof Cobenzl je bil prvi fevdalec iz te plemiške družine, ki nastopa kot "kraški vitez iz Proseka".

Stara rezidenca goriških grofov v Štanjelu je sčasoma izgubljala nekdanji pomen in prešla v kmečko posest, kajti težišče poznogotskega, renesančnega in baročnega gradu, ki se pojavlja z imenom Castel Sant' Angel, se v nadaljnjem časovnem zaporedju intenzivno pomika proti vzhodni strani naselja do utrjenih "mestnih" vrat.

Prostorska analiza grajske zasnove

Prostorsko jedro vse grajske zasnove je bilo v spodnjem dvorišču z bogato oblikovanim portalnim dostopom, z vodnjakom, s slavnostnim stopniščem in z atraktivno fasadno kuliso vzhodnega dela palacija. Gornji del dvorišča sta krasila manjši vodnjak in rozarij vzdolž terase ob zgornjem grajskem traktu. Portalni zaključek, ki je na skrajnem zahodnem delu zamejil grajski areal od naselja, je sklepni motiv zgornjega dvorišča.

Grajsko dvorišče je bilo prava dvorana na prostem, neke vrste "cour d' honneur" (slavnostno dvorišče). Posebno veljavo je dajala dvorišču arhitekturno poudarjena vzdolžna os, značilna za njegov nastanek v baročnem obdobju. V tej osi se vrstijo naglašeni motivi dvoriščne arhitekturne kompozicije - glavni portal, spodnje dvorišče, slavnostno stopnišče, zgornje dvorišče in zgornji portal, kjer se os sklepa. Za poglede od daleč sta nad gradom kraljevala Gledan-

Najstarejša štanjelska ulica pod rimsko utrdbo Gledanco.7
Fabianijev park (vila Ferrari) s pogledom na bazen in beneški mostiček.

ca in srednjeveški stolp ob zgornjem palaciju, medtem ko je osrednji grajski stolp spodnjega palacija presegal gmote grajskih traktov samo za mezanin.

Grajska celota, ki je bila večkrat prezidana in sestavljena iz časovno različno nastalih elementov, se kljub temu predstavlja kot kompozicijsko uravnotežena arhitektura. Gornji del gradu je vkljenjen v dve stolpasti dominantni pravokotnega tlorisa, gmote spodnjega palacija pa obvladujeta osrednji okrogli stolp in stolp v naselje.

Opisane lastnosti, posebej še velikost zasnove, dvigajo štanjelski grad med prvorazredne fevdalne palačne arhitekture 17. stoletja na Krasu. Grajske gmote so prilagojene terasam in s tem odlično sodelujejo v oblikovanju vsega naselja kot monumentalna verzija v vasi z značilno strnjeno, enocelično pozidavo. Grad z osrednjim štanjelskim trgom in s cerkvijo je odlična sestavina gosposkega ali "mestnega" dela Štanjela.

Štanjelski grad po Cobenzlih

Ko so ob koncu 18. stoletja Cobenzli izumrli, so postali lastniki štanjelskega gradu plemiči Coronini - Kromberk. Po njih so se lastniki gradu naglo menjavali in med njimi se omenjajo Krištof de Zahony, grof Ritter, vitez Jožef Fabiani, plemiči Colloredo, grof Mellis, kapitan Parisia in grof de Moraitti.

Med prvo svetovno vojno je grad služil za vojašnico. V taki neustrezni rabi so ga povsem zanemarili in prepustili propadanju. Po zaslugi arhitekta Fabianija, ki je prepričal vrhovno državno oblast, da je grad odkupila in ga prepustila občini, je grad doživel obnovo in revitalizacijo. A ne za dolgo, saj je v drugi svetovni vojni doživel tako obsežno uničenje, da še do sedaj ni dočakal celovite obnove.

Pravno življenje v štanjelski občini v času Cobenzljev - v 17. stoletju

Poleg uprave, ki jo je vodila zemljiška gospoda, je bila v Štanjelu močno navzoča uprava, ki so jo vodili kmetje v županstvu. Na čelu županstva je bil župan, ki

se je imenoval dekan. Skrbel je, da so se v njegovi županiji izpolnjevale odredbe zemljiške gosposke, zlasti plačevanje davkov, dajatev in opravljanje tlake.

V Štanjelu so bili tedaj trije letni sejmi, in sicer za sv. Tri kralje, ob sv. Primožu in ob prazniku sv. Marije Magdalene. Na sejem je prišel oskrbnik z biriči, da je sejem stražil in na njem sodil, če je bilo treba. Župan je oskrbnika in biriče moral gostiti z jedjo in s pijačo. Visoke uradnike gosposke, upravnika, desetinarja, biriča, sodnega sla, lovca, orlonošo, hlapce, služabnike in spremstvo gosposkih uslužbencev je bil župan dolžan pogostiti z jedjo in s pijačo ob proščanju, pojezdih, pobiranju činža (obveznih dajatev fevdalcem) in pri vseh drugih poslih, ko so se mudili v štanjelski županiji. Ob proščanju in drugih praznikih je župan prodajal prvi ples.

Leta 1848 je bil v Štanjelu znani kmečki upor, ko je bil grad v posesti grofa

Ritterja. Kakor pripoveduje neznani vaški kronist, se je na štanjelskem trgu takrat zbrala tisočglava množica. To niso bili le Štanjelci; pridružili so se jim tudi Kobjeglavci, Kobdiljci in nezadovoljni kmetje iz okolišnih vasi, ki so najprej začeli metati kamenje v grajska poslopja. Nato so razjarjeni uporniki, oboroženi s palicami in koli, udarili v grad in ga oplenili. Potem so planili v grajsko pristavo, kjer je bila shranjena vinska desetina. Odprli so sode, da je vino teklo v potokih, obenem pa kričali: "Le pimo ga, saj to je naše!" Puncta so se udeležila tudi gra-bežljive vaščanke, ki so iz grajske kuhinje in shramb odnašale "gnado Božjo".

Grof Ritter se je pred temi dogodki umaknil v Gorico, grajski oskrbnik pa je pravočasno pobegnil pred razbesnelo množico.

Spomin na te dogodke je ostal v stari štanjelski puntarski pesmi:

*Kaj se nekaj je zgodilo
v starem mestu Štanjeli;
dost ljudi je skupaj bilo,
Švaro so preganjali.
Mi smo se bili, skupaj zbrali,
da bi Švara bli pregnali;
ker ni tel denarcev štet,
smo začeli vince pêt.
Štanjevci so skup se zbrali,
da bi Švara varovali,
z mahom možnarje krgali,
da bi dol na nas streljali.
Švari vse kričalo je:
"Dajte bog' mu, kar mu gre:*

*Maselc vina, kos mesa,
da bo rekel Hopsasa!"
Mi smo se v pristavo vrili,
najprej vrata smo vlomili,
vsak sebi je nabral,
kar je njemu prišlo prav.
Tontov je bilo štirideseti,
zdaj pa koščkov ni prešteti,
vse je šlo po hiši v krog,
Švara vpiu: "Pomagaj Bog!"
Buč smo nesli na sejmišče,
en zapoje, drug zavrišče,
bil je velik direndaj,
znan ostane vekomaj.*

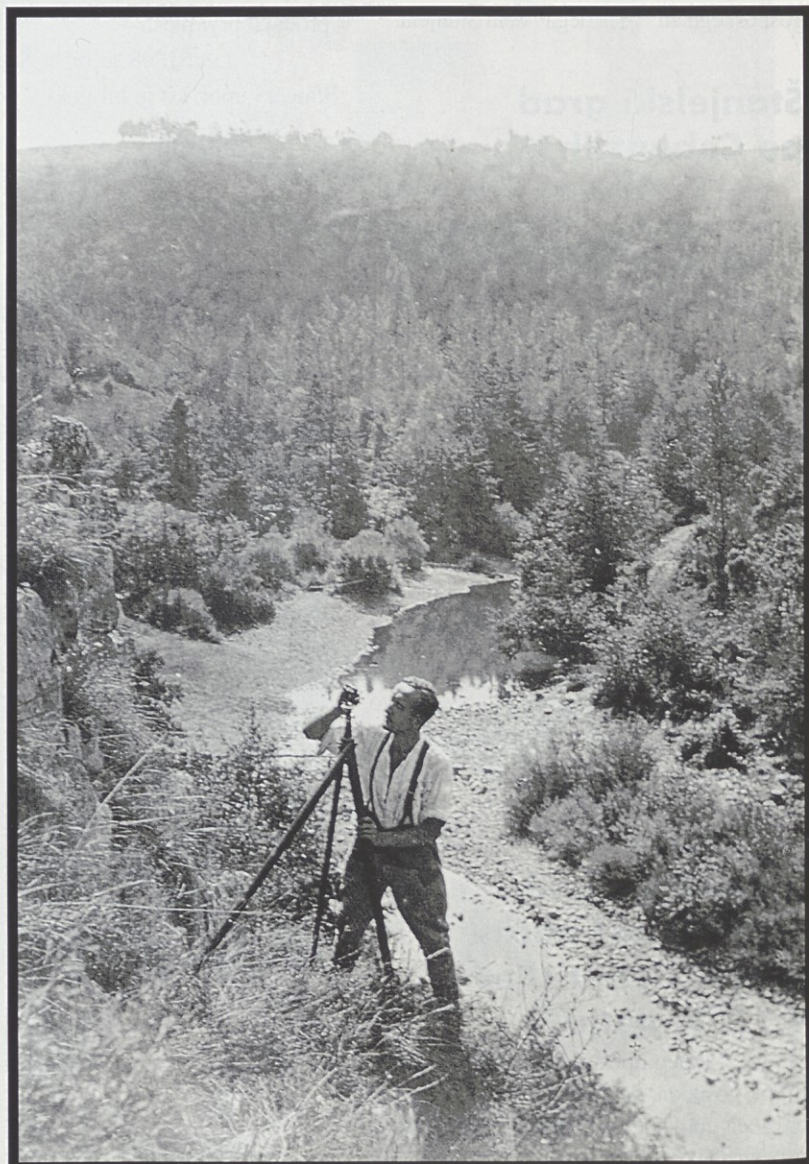

Park Škocjanske jame

PRVI DOKTORAT O REKI IN ŠKOCJANSKIH JAMAH

Agencija Kras

Dvanajstega novembra 1999 so v javnem zavodu Park Škocjanske jame predstavili prvo doktorsko znanstveno delo o Reki in Škocjanskih jamah, ki je pred poldrugim desetletjem med drugimi dokumenti utemeljevalo tudi predlog Republike Slovenije za vpis Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine 28. novembra 1986. Disertacijo z naslovom "Podzemni tok Reke - kraško hidrografska študija z območja jam in dolin pri Škocjanu in Divači" je pred petinsedemdesetimi leti (3. junija 1924) ubranil na Tehniški visoki šoli v Münchnu inženir Robert Oedl iz Salzburga.

Robert Oedl med geodetskimi meritvami kanjona Reke (posneto pred njegovim doktoratom).

Škocjan, slikan iz Betanija
v začetku tridesetih let 20. stoletja.
Fotografije so iz albuma dr. Roberta Oedla

kanih strani besedila, 41 slik, 61 skic in 8 planskih načrtov, je zapustil slovenski in svetovni speleologiji izjemno dediščino. Po mnenju domačih in tujih strokovnjakov se je s svojim delom uvrstil v veliko skupino prvih raziskovalcev jam pri nas, domačinov ter domačih in tujih strokovnjakov, ki so ponesli v svet krasoslovno znanje ter mu predstavili Kras in njegov pomen, saj je danes pojem "kras" svetovni geološki in geografski pojem.

Na koncu svojega nagovora se je direktor javnega zavoda Park Škocjanske jame Albin Debevec sorodnikom dr. Roberta Oedla zahvalil za izročeno kopijo pokojnikove doktorske disertacije in za skrbno hranjenje njegove dokumentacije o Reki in Škocjanskih jamah. Vsem raziskovalcem krasa, prijateljem in znancem pa se je zahvalil za tradicionalno speleološko sodelovanje na področju krasoslovja.

To je bistvo pozdravnega nagovora direktorja javnega zavoda Park Škocjanske jame Albina Debeveca na slovesnosti. Predstaviti doktorske disertacije so prisostvovali tudi Oedlova hči Erika, Friedrich Oedl, sin Oedlovega brata speleologa Friedricha, in drugi sorodniki, prijatelji dr. Roberta Oedla. Na slovesnost je prišel tudi dolgoletni generalni sekretar svetovne Speleološke unije dr. Hubert Trimmel, ki je pred poldrugim desetletjem prvi tudi uradno soglašal s predlogom za vpis Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine.

Doktor tehniških znanosti Robert Oedl, dipl. inženir, se je rodil 27. septembra 1898 v Salzburgu na Bavarskem. Mladega inženirja je življenjska pot pripeljala po tehniški inženirski diplomii na službovanje v mornarico na Reko. Od tod so ga službeno poslali v Trst, od koder se je seznanjal z vodnimi viri na Krasu ter tako začel spoznavati svet kraškega podzemlja in Škocjanski jam. Zanimale so ga hidrologija krasa in vse, kar je povezano s podzemnimi jamami. Pri proučevanju krasa in meritvah je uporabljal nove metode, izboljšane merilne naprave in fotografsko tehniko.

Robert Oedl se je kmalu po prihodu na Kras začel z veliko vnemo pripravljati na doktorsko nalogo. Zbiral in študiral je do takrat znanih kakšnih sto študij različnih avtorjev v slovenskem, nemškem, francoskem in italijanskem jeziku, ki so obravnavali hidrografijo jam in dolin v okolici Škocjana in Divače in širše na Tržaškokraški vi-

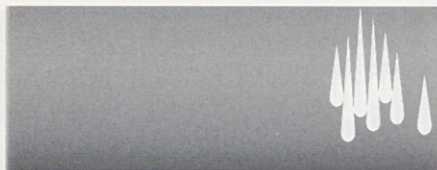
soki planoti. Pri njegovem raziskovalnem delu mu je veliko pomagal brat Friedrich Oedel, speleolog na Salzburškem. Njegovi nepogrešljivi spremljevalci pa so bili domači jamski vodniki Cerkvneniki, Gombači in drugi. Brata Oedl sta med raziskovanji Škocjanskih jam veliko časa prebila v Škocjanu in se pogosto prehranjevala v Gombačovi gostilni v Matavunu.

Veliki poznavalec Škocjanskih jam in njihove okolice dr. Robert Oedl je umrl leta 1977. S svojimi raziskovalnimi pisnimi izsledki, zbranimi v predstavljeni doktorski disertaciji, ki obsega več kot 250 tip-

Mladostno veselje bratov Oedl pri malici - levo Friedrich in desno Robert.

Park Škocjanske jame

Konec oktobra 1999 je javni zavod Park Škocjanske jame predal svojemu namenu prenovljen J'kopinov skedenj, slamnato hišico na vrhu Škocjana, nedaleč od zavodove upravne zgradbe. Po zamislih kustodinje Pokrajinskega muzeja Koper Zvone Ciglič je v skednju oblikovalec Dušan Podgornik postavil etnološko zbirko, ki jo je avtorica nasloвила "Bogastvo kraškega zrnja". Zbirka kaže način nekdanje obdelave zemlje na tem delu krasa, setev in mlatev žita ter pripravo moke in njeno peko v kruh.

Prenova skednja z vso potrebno dokumentacijo je stala 13 milijonov tolarjev, je povedal direktor javnega zavoda Park Škocjanske jame Albin Debevec, ki je s sodelavci tudi njen pobudnik. Največji delež sredstev za prenovo je prispevalo Ministrstvo za prehrano, kmetijstvo in gozdarstvo Svobodne dežele Bavarske iz Nemčije, preostala sredstva pa so primaknila slovenska ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, za kulturo in za okolje in prostor, točneje javni zavod Park Škocjanske jame. Obnovitvena dela je po javnem razpisu prevzel na ključ konec aprila 1999 samostojni podjetnik Viljem Perčič - Gradbeništvo iz Sezane in jih kakovostno dokončal v oktobru.

Novo razstavne in muzejske zbirke

J'KOPINOV SKEDENJ

Agencija Kras

J'kopinov skedenj

V zloženki Parka Škocjanske jame iz zbirke Etnologija piše, da je bil obnovljeni skedenj do prenove gospodarski pomožni objekt J'kopinove domačije s hišno št. 7 v Škocjanu. Postavili so ga v bližino njiv in travnikov pred vhodom v vas na stalnem prepihu in hkrati odmaknjeno zaradi požarne nevarnosti, ki je bila tiste čase zaradi slamnate kritine velika. Na sedanjem mestu je skedenj označen že v katastru iz leta 1819 kot enocelični pritlični objekt s pravokotnim tlorisom. Temeni zatrepnih kamnitih zidov sta pokriti s skrlami; leseno dvokapno podstrešje je nosilo kritino iz ržene slame.

V skednju so nekdanj mlatili žito z okoliških njiv, pod streho pa so na položene plohe - žagance spravljali seno. V skednju so shranjevali tudi poljedelske naprave in orodja.

Bogastvo zrnja

V J'kopinovem skednju je predstavljen postopek pridelovanja žita in njegove uporabe v času ornega poljedelstva. Preprosto ralo se je pri nas uveljavljalo po naselitvi Slovanov v 6. stoletju. S simetričnim *lemežem - ralnikom* se je zemljo le razrilo, zrahljalo in zdrobilo. Mlajši *plug - drevu* je popolnejše orodje, ki je v 10. stoletju začelo spodrivati ralo. Plug se v stoletjih ni bistveno spreminjal vse do 19. stoletja, ko so izoblikovali posebne pluge za različna poljska dela: osipalni, podzemni, železni cugmarjev plug... Osnovne značilnosti pluga so nesimetrični *lemež in deska*, ki obrača in drobi zemljo, ter *plužna kolesca - kulca*, v katera so zapregali živino. Za vprego je rabil leseni, *enojni jarem - komat* ali *dvojni jarem*, sestavljen iz usločenega vrhnjega dela in iz *kambe* za živalsko glavo.

Vlačenje ali brananje je sodilo v pripravo zemlje pred oranjem in po njem, ko so seme zagrebli. Najstarejša *brana* je bila narejena iz tesno povezanih trnovih vej in obtežena s kamni. Nasledila jo je lesena brana, najprej z lesenimi in nato z železnimi klini.

Od pravilne setve, enakomernega sejanja, sta bila odvisna rast in pridelek žita. Do uvedbe mehanizacije je *žetev* sodila med težja in več dni trajajoča dela. S *sypom* so žele *ženske - žanjice*; redkejša *žetev s koso*, posebej opremljeno s platnom, je bila moško opravilo. Nažeto žito so povezovali v snope in jih zlagali v *kope - stoge*, postavljene v bližini domačije, da so se posušili. Za ogroditve stoga so uporabljali visok drog, okoli katerega so zložili snope. Posušene snope so odvažali na *vozovih - lojtrnikih* in jih shranjevali na skednju, kjer so počakali do *mlatve*. Ročno mlatenje je veljalo za težko opravo,

pri katerem je bilo treba loviti pravilen ritem mlatenja, ki je pozimi največkrat zaposlovalo kar vso družino. Za ročno ločevanje zrnja od klasja so uporabljali *cepec*, dvodelno palico, povezano z *jermenom* in *gožem*, ki je v srednjem veku izpodrinil navadno palico. Omlateno žito so *očistili - vejali*, kar so delali v velikem *rešetu - rehti* ali s posebno ročno *lopato - vejanico*, s katero so zajemali žito in ga metali v ponjavo, veter pa je odnašal pleve. *Vetrovnica* ali *pajkel - bareta* za čiščenje žita ter *mlatilnica na gempelj*, to je na pogon vprežene živine, in *slamozelnica*, so se začeli uveljavljati šele v 19. stoletju, so pa kmetom močno olajšali delo.

Za pripravo kruha sta bili potrebni raznovrstna oprema in orodje, kar se zadnje čase zaradi kakovosti kruha pa tudi zaradi nostalgije spet bolj uporablja. Testo so mesili v posebnih lesenih koritih, *nečkah* ali *lem-*

purjih, in pozneje v *mizi - mentrgi*. Seveda je sama priprava kruha, od izdelave kvasa do končnega izdelka, zahtevala veliko pozornosti vse do zadnjega, najslajšega opravila - peke kruha v umetelno sezidani krušni pači.

Javni zavod Park Škocjanske jame širi in bogati razstavne in muzejske zbirke

V javnem zavodu Park Škocjanske jame so tako uspeli v kratkem času njegovega delovanja postaviti na ogled nekaj zanimivih zbirk, ki prikazujejo značilnosti in posebnosti Škocjanskih jam in njihove okolice. V zavodovi upravni zgradbi v Gambočevi domačiji s hišno številko 2 v Škocjanu je na ogled geološka zbirka s fosili iz obdobja krede. V J'kopinovem skednju je etnološka razstava o bogastvu kraškega zrnja. V Jurjevi domačiji - gospodarskem poslopju na vrhu Škocjana ob robu brezna Okroglica z devetdesetmetrskimi navpičnimi stenami bo speleološki muzej z raznimi zbirkami jamarške opreme. V zgradbi nasproti upravne stavbe javnega zavoda pa bo na ogled arheološka zbirka iz Škocjanskih jam z okolico. Na ogled bodo kopije opreme, orožja in nakita iz bakrene in železne dobe, kar so tod odkrili in izkopali v letih od 1875 do 1918 in še pozneje, izkopani material pa je razstavljen v muzejih na Dunaju, v Budimpešti, Münchnu, Trstu in drugod. Razstavljen pa bodo tudi izkopenine slovenskih arheologov z območja Škocjanskih jam in okolice.

Za ogled že razstavljenih zbirk priporočamo, da pokličete po telefonu na št. 067/60-090 javni zavod Park Škocjanske jame, in njihov ogled združite še z obiskom Škocjanskih jam oziroma Parka Škocjanske jame!

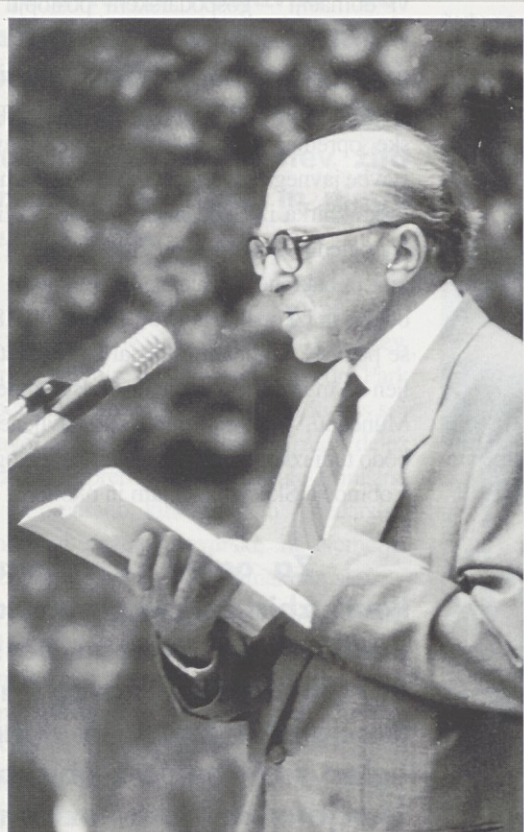

**Pogovor s pisateljem in publicistom
Borisom Pahorjem**

SLOVENSKI TRŽAŠKI AVTORJI SO S SVOJIMI DELI POKAZALI EVROPSKO USTVARJALNO RAVEN

Marijan Zlobec

**BORIS PAHOR
JE POJEM SLOVENSKE
ZAMEJSKE KULTURE**

Pisatelj Boris Pahor je pojem slovenske zamejske kulture, dobitnik Prešernove nagrade za življenjsko delo, mednarodno uveljavljen prozaist, v zadnjih letih tudi vse bolj prevajan, zlasti v Franciji in Nemčiji ter seveda Italiji, kjer živi v predmestju Trsta. Pahor je bil borec antifašist in je dodobra spoznal fašistično nasilje, kot tudi povojna ideološka zavračanja vseh Slovencev, ki so bili pogumni v svojem izražanju intelektualne in politične avtonomije in se kritično izrekli o komunizmu in enostranski jugoslovanski oziroma slovenski podpori manjšine po ideoloških, ne pa etničnih načelih. Zato je bil večkrat v politični nemilosti, o čemer pa v tem pogovoru ne govori. Tako bomo probleme njegove literarne ustvarjalnosti in urednikovanja - dolga leta je bil odgovorni urednik in glavni pisec v reviji Zaliv - ter življenjske, bivanjske povezanosti s Krasom, oživili v našem naslednjem pogovoru. Sedaj so namreč aktualnejši nekateri drugi problemi, o katerih je septembra spregovoril na letošnjem že štirinajstem srečanju srednjeevropskih pisateljev v Vilenici, ali pa se navezujejo na sprejemanje zakona o globalni zaščiti Slovencev v rimskem parlamentu.

Boris Pahor in nekdanji tržaški župan Manlio Cecovini v Danah septembra 1999

Na okrogli mizi o Trstu v okviru Vilenice 1999 ste za razliko od v zborniku *Dosje Trst* objavljenega teksta ponudili nov in drugačen nagovor z naslovom *Mesto v nastajanju*. S tem pa ste, ne glede na temo 20. stoletja, ponudili vizijo mesta v 21. stoletju; na katerih in kakšnih temeljih jo vidite, v ekonomskem, političnem, kulturnem, upravnem, etničnem, socialnem, razvojnem, znanstveno-univerzitetnem, ekološkem, trgovsko-prometnem...smislu? Je taka vizija sploh možna?

V svojem prispevku za zbornik sem želel prikazati tujemu bralcu problem sožitja med italijansko večino in slovensko manjšino v Trstu, obenem pa poudariti raven naše kulture. Referat z naslovom *Mesto v nastajanju* pa je imel namen posredovati podoba tržaškega zla dvajsetega stoletja, od let prve svetovne vojske do početja revolucionarnega jugoslovanskega vodstva 1945. leta na Tržaškem. To se pravi, da sem predočil, kako je bilo dvajseto stoletje negativno in kako je edino mogoče, da postane v novem stoletju drugačno, če se spremeni razmerje italijanskega dela do slovenske identitete. Zame je to bistvena postavka sožitja, ki je možno, prve znake tega novega ozračja pa odkrivamo v doslej docela odsotnem, a zdaj zelo poudarjenem cenjenju naše književnosti. Trst namreč lahko spet zaživi samo v povezavi z zaledjem, z njim pa ga povezu-

jemo mi in Kras. Zato nima nikakršnega smisla ponavljati že izrabljene fraze o multinarnem Trstu, ne tiste o literarnem čudežu z Joyceom, Svevom in Sabom, ko pa ima Trst še drugo, temno stran medalje; poleg tega pa so slovenski tržaški avtorji s svojimi deli pokazali evropsko ustvarjalno raven, kar pomeni konec enostranskega poudarjanja.

Predpostavljam, da je moč demokratične Evrope tako velika, da na tem območju niso več možni temeljni konflikti, kot so zaznamovali dvajseto stoletje, toda ali lahko verjamem, da so izbrisani iz spomina in ne morejo več vplivati na sprejemanje določenih strategij, na primer v smislu globalne zaščite slovenske manjšine, državnih podpor regiji, različnih restriktivnih zakonov, izsiljevanj EU pri sprejemanju Slovenije v zvezo...?

Ne bi preveč veroval v demokratičnost Evrope, dokler ne vidim uspeha pri priznanju ogroženih jezikov tudi v praksi, ne samo v listinah Evropskega sveta in parlamenta. Žal Evropa še ne misli evropsko, glede spomina pa je na eni strani površna, na drugi pa se nima česa spominjati, ker ni dogodkov registrirala s svojo zavestjo in participacijo. Tako je, na primer, bila premalo prizadeta ob odkritju nemskega taborišnega pokončevanja; glede početja fašizma pri nas in potem v Sloveniji ter drugod pa je evropski

človek absolutno nepoučen. To sem, če lahko dodam svoje izkustvo, odkril te dni, ko je na francoskem radiu Michel Pollack dobro ocenil moje novele, ki obravnavajo fašistično dobo, hkrati pa priznal, da je to novo poglavje evropske zgodovine, za katero ni vedel. No, in jaz sem že večkrat poudaril in pisal, da bi se - ko bi slovenska oblast seznanila evropsko javnost z usodo primorskega prebivalstva med prvo in drugo svetovno vojsko ter z vojnimi zločini v tako imenovani Provincia di Lubiana - razgovori z italijansko sosedo razvijali drugače, kot so se. Saj so tudi Združene države Amerike, ki zaradi protikomunistične fronte niso marale sojenja italijanskih vojnih zločincev, ob porazu komunizma spremenile svoje stališče.

Pri bombardiranju NATO Srbije se je pokazala precejšnja šibkost EU, tako rekoč popolna odvisnost od Amerike, skoraj kot orodje njene politične volje; otrok bi lahko videl, da Evropa nima lastne avtonomije, ne da bi bila odvisna od ZDA?

Ne samo ob bombardiranju Srbije, tudi že poprej, ko je šlo za Bosno, je Evropa slepomišila, češ, naj se razna plemena uničujejo med sabo, medtem ko je francoski predsednik Mitterrand odkrito podpiral Beograd. Francoski filozof André Glucksmann pa je v dnevniku *Figaro* takrat o evropski družbi sodil, da je *une société de cochons*, *cochon* pa je po slovensko prašič. Ne gre torej za to, da Evropa nima svoje armade, ampak da je, če izznamemo ekonomijo, brez duhovne perspektive.

Na okrogli mizi je ameriški pesnik Andrew Wachtel lepo povedal, da Evropa z angleščino kot skupnim sporazumevalnim jezikom sprejema model nekdanje latinščine kot skupnega jezika intelektualcev, posredno pa tujo imperalistično voljo. Spomnimo se upora celo Nemčije spričo zapostavljanja nemščine. Toda jezikov je v Evropi nekaj deset. Se bodo v prihodnjih desetletjih izoblikovale določene hierarhije v smislu A, B, in C »jezikovne lige«?

*Primerjava angleščine z latinščino kot jezikom kulturnega sporazumevanja drži le deloma, ker v srednjem veku za trgovino ni bila latinščina lingua franca, kot to danes velja za angleščino, ki je v bistvu izraz prevlade močnejšega, kar ni v nikakršni zvezi s prevladujočimi jeziki evropske kulture. Kako bo rešeno vprašanje rabe jezikov v Združeni Evropi, je seveda še neznanka, vendar je vsaj doslej to pozitivno, da so načelno jeziki enakopravni. V zvezi s tem je značilno, da je Umberto Eco v eni izmed svojih tedenskih glos v *Espresso* poudaril, kako bodo Slovenci v evropskem parlamentu o sebi povedali drugače, kot če bi spregovorili v tujem jeziku. Zato ne bi smelo biti jezikovnih kategorij.*

Ko govorimo o Italiji, v kateri vendarle živite, in odnosu Amerike do nje, kot se je pokazal ob nesreči, ki jo je vojaško letalo povzročilo s presekom jeklene vrvi z gondolo, se lepo pokaže vsa njena nemoč. Pilotu so sodili v Ameriki in ga oprostili krivde za smrt dvajset ljudi in uničenje črne skrinjice. To razmerje ni nemogoče prenesti na odnos Italije do slovenske manjšine. Zdi se, da bo tudi v prihodnje obveljal večni odnos močnejšega do šibkejšega, kar pomeni, da tudi od demokracije ne moremo pričakovati kaj boljših rezultatov, zlasti pa ne temeljnih vrednot, izraženih že v francoski revoluciji, a očitno še ne doseženih. Kakšna so vaša razmišljanja o tem?

O Evropi sem že nekaj pripomnil. Ne gre za vojaško premoč Amerike, ampak gre za odsotnost duha. Evropa se je uprla (nepripravljena) fašizmu in nacizmu šele takrat, ko ni imela druge variante; prej se je bala bolj rdečih kot črnih in rjavih, tako da jo je pogube rešila moč Združenih držav Amerike v sodelovanju s Sovjetsko zvezo, kar je bil nekakšen svojevrsten absurd glede na predvojni čas, ko sta bili, na primer, Francija in Anglija do Mussolinija, Hitlerja in generala Franca bolj popustljivi, kot bi človek pričakoval od razgledanih demokratov, katerim je mar za prihodnost demokracije.

Boris Pahor v družbi s pesnikom, publicistom in igralcem Aleksijem Pregarcem

Primerjava z italijanskim razmerjem do slovenske manjšine drži, kolikor gre spet za pomanjkanje slovenskega pravilnega stališča. Kot zmagovalka v drugi svetovni vojski bi se Slovenija ne smela čutiti nemočno ob Italiji, saj gre za pravice, ki niso odvisne od vojaške premoči. In če vzamemo v poštev vprašanje manjšine, potem je vprašanje isto, saj je bil dogovor o statusu manjšine mednarodnega značaja, vendar se ni povojna jugoslovanska oblast nikdar poslu-

žila pravice, ki jo je imela, da pred Združenimi državami Amerike (kot je to storila Avstrija) terja od Italije spoštovanje podpisanega londonskega sporazuma iz 1954. leta. Prav tako se danes umika slovenska vlada, kot sem to omenil že poprej. Tukaj smo v političnem močvirju, kjer zaudarja vónj poglivi vodi. Zahtevati pri tem, da bo manjšina bolj odločna, je dokaz nepoznavanja poteka povojnega razvoja, kjer so imeli matično politično podporo predvsem tisti manjšinski

Takratni predsednik Vilenice Veno Taufer bere utemeljitev nagrade Vilenica 1993 nemški pisateljici češkega rodu Libuši Monikovi

Srbski pisatelj Danilo Kiš na Vilenici 1988 v Trstu

predstavniki, ki so zavračali v razmerju do Rima, etnični, to je narodnostni princip, ter zagovarjali (in zagovarjajo) strankarskega, to je levičarskega.

Je Italija razčistila s svojim fašizmom? Je odprla vse probleme, na primer kaznovanja zločincev, povrnitve škode... S slovenskega vidika se, žal, zdi to skorajda kot »pravljica«. Italija ne bo nikoli poravnala vojne škode oziroma dala

slovenskemu življu v okviru fašizma okupirani Sloveniji moralno in materialno opravičilo ter zadoščenje. Ali pa se motim?

Kot sem že omenil, je bil po zaslugi ameriške in angleške teze, da bi omenjanje fašističnih zločinov škodilo protikomunistični fronti v Italiji, večidel naše preteklosti zamolčan. Takó italijanska javnost ni poučena o tem, kar se je dogajalo pri nas, če iz-

vzamemo kroge, ki so pod vplivom levih zgodovinarjev. Zato ni pričakovati različnih potez; to toliko manj, ker je zelo poudarjen poskus nekakšnega pobotanja med ekstremi, za kar je bil zadosten dokaz srečanje med predsednikom parlamenta Vivantejem ter voditeljem skrajne desnice Finijem. Ta se je pojavil v Trstu tudi zdaj, to je 8. oktobra 1999, ko je šlo v Rimu za diskusijo o zaščitnem zakonu, z odločnim stališčem proti samemu zakonu in proti tako imenovanemu bilingvizmu, v prid kateremu, žal, v zakonskem predlogu ni nikakršne podlage. Glede pasivnosti Slovenije sem že povedal, kako mislim. In če bi šlo samo za pasivnost, ne bi bilo tako hudo; mrtvilo se da tudi odpraviti. A gre, kot slutim, za klonitev, ki je dvomljive narave; kako drugače razložiti, da ni nobene odziva tudi na neposredne očitke, kako tolmačiti zamolčevanje žrtev fašizma, kako soditi o odsotnosti vidnega, zgodovinsko poudarjenega odziva na odkritje spomenika dr. Lavu Čermeljju, ki je 1936. in 1938. leta v angleščini in francoščini evropske politike seznanjal s početjem fašizma na primorskih tleh?

Na Vilenici ste govorili o žrtvah v Rižarni, a tudi o revolucionarnem početju takoj po vojni, ko je v jugoslovanski armadi prevladoval revolucionarni duh njenega vodstva, takó da se to ni zadovoljilo samo z uničevanjem oboroženih sovražnikov, ampak eliminiralo tudi nemalo političnih, kar se je seveda zgodilo po koncu druge svetovne vojne tudi drugod po Italiji in Evropi. A zdi se, da so sedaj za vse, za ves fašizem in nacizem krivi prav Slovenci. Kako vidite problem fojbe, zlasti pa njegovega odpravljanja v sedanjem času vi? Izrekli ste namreč trditev, da je pri tem zavrženem početju naše ljudstvo docela brez krivde.

Na podlagi ugotovitev in tudi slovenskih izkušenj ob pokolu vrnjenih razoroženih domobranskih čet je revolucionarna oblast 1945. leta na Tržaškem nastopala takó proti sovražnikom kakor tudi proti tistim, ki se niso strinjali z njeno ideologijo ali pa so bili proti priključitvi Trsta k Jugoslaviji. V tem je bil razloček z drugimi likvidacijami po koncu vojske v Evropi. Če izključimo tu pa tam kakšno samovoljno maščevanje pri revolucionarni strasti ljudstvo ni sodelovalo, saj so naši ljudje, ko so italijanske čete septembra 1943. leta bežale pred Nem-

Nagrajenec Vilenice 1989 Jan Skácl daje avtograme kraškim občudovalkam

ci, preskrbeli italijanskim vojakom civilne obleke, da so se peoblekli in se rešili. Zato je obsojanje Slovencev, kot se to še zmeraj dogaja, krivično in sad politične kalkulacije; preden pa dosledno obsodimo revolucionarno vodstvo, je naravno, za sporazumno premostitev preteklosti, vzeti v poštev žrtve fašizma v predvojnem in v medvojnem obdobju. O teh pa italijanska javnost, kot sem že omenil, ni poučena; celo Umberto Eco, ki sicer priznava, da fašizem ni bil toleranten in omenja umor Matteotija in druge zapornike, začuda pozabi na Primorje in na Slovenijo.

O dogajanjih med vojno obstaja še en problem; italijanskih koncentracijskih taborišč za slovenske mladoletnike, o katerih piše na primer Ciril Zlobec v svojem romanu Moška leta našega otroštva. Je Italija te svoje zločine nad mladoletniki kdaj priznala in prizadetim škodo povrnila? Tu ni šlo za »politične deportacije« iz Ljubljanske pokrajine, ampak za odvzem prostosti na roparski ali ugrabitveni oboroženi način, brez zaslišanj in dokazovanj krivde, saj je pri otrokih tudi

Boris Pahor bere na literarnem večeru v tržaškem Teatro Verdi ob Fulviu Tomizzi, Rudiju Šeligu in Venu Tauferju

ni moglo biti ?

Seveda je tudi to tabu, vendar bi za nepoučenega zadoščale številke: iz okupirane Provincia di Lubiana je bilo deportiranih 33.000 oseb, od teh jih je v italijanskih taboriščih umrlo 7.000, ki, pridruženi k drugim ubitim, dajo skupaj 13.100 žrtev.

V obeh svojih referatih na Vilenici ste omenili vlogo in pomen tržaških škofov, med katerimi sta bila dva znana

Slovenca, Matevž Ravnikar in Jurij Japelj. V času fašizma je tržaški škof Bartolomasi zapustil Trst, ker da je položaj slabši kot v koloniji, kjer domačinom jemljejo jezika. In zaradi tega jezika je potem Vatikan odstavil nadškofa v Gorici Sedeja, upokojil, na Mussolinijevo zahtevo, tržaškega Fogarja. Glede cerkve v Trstu ste bili bolj optimistični; rajniki tržaški škof Bellomi je nastopal v dostojni slovenščini, sedanji Ravignani nastopa v skoraj neoporečni. Iz tega ste zaključili, da je cerkvena oblast v soglasju s časom. Je to res? Mediji nikoli ne poročajo o srečanju med slovenskimi in tržaškim škofom. Zdi se, kot da stikov ni in s tem tudi ne izmenjave mnenj o položaju slovenskih vernikov v Italiji. Ne vem, meni se zdi, da bi na primer ljubljanski nadškof dr. Rode že zdavnaj moral imeti mašo za slovenske vernike v Trstu ali kje drugod v zamejstvu, saj velja načelo skupnega slovenskega kulturnega prostora tudi zanj, mar ne?

V svojih dveh spisih omenjam škofo zato, da podčrtam, kako je šel Vatikan na roko fašistični oblasti, kar omenja tudi Msgr. dr. Rudolf Klinc v svoji knjigi o primorski duhovščini pod fašizmom: vendar to svojo napako Vatikan popravlja, škofoje, ta bolj, drugi manj, dobro uporabljajo tudi slovenščino. Videmski nadškof Battisti je celo prosil odpuščanja za preteklost. Prav je, da se to poučari, medtem ko se v Trstu in Gorici sloven-

Litovski pesnik Tomas Venclova, dobitnik nagrade Vilenica 1990, daje avtogram najmlajšemu udeležencu pesniškega srečanja

ščina v raznih svetih pojavlja samo kot kratak pozdrav. Nič ne bi mogel reči o stikih med slovenskimi in tržaškim škofo. Najbrž še ni pravega ozračja za to ali pa je, verjetno, vse bolj odvisno od značajskih lastnosti.

Manj optimizma ste izrazili glede odnosa italijanske oblasti do slovenske manjšine v vsebini zaščitnega zakona v parlamentarni razpravi, a za katerega trdite, da bo po njem imel slovenski jezik v Trstu kolikor je mogoče postranski položaj. Žal v medijih tega zakona ni, niti ni njegove podrobne vsebinske analize, kaj šele javnih razprav, v katere bi bili pritegnjeni pravniki in zgodovinarji iz Slovenije; ne nazadnje kot pomoč manjšini in kot dokaz, da jih ta tema v resnici zanima. Koliko v podrobnostih zakonski os-

nutek poznate vi in kakšna je vaša analiza v kontekstu italijanske ustave in drugih zakonov o manjšinah, na primer Nemcev na Južnem Tirolskem?

Seveda se strinjam z ugotovitvijo, da se pravniki in zgodovinarji v Sloveniji, kolikor sem na tekočem, bolj malo ukvarjajo z vsebino predloga za zaščitni zakon, a to je nekako odsev ne prevelike zavzetosti za problem tako vlade kot poslanske zbornice Slovenije. Ta je, za primer, pripravila neko izjavo le na pobudo iz zamejstva.

Glede primerjave z Južnim Tirolom bi rekel, da je v celoti neprimerna, in to ne zato, ker je tam Tirolcev za četrto milijono in so v bistvu večina, ampak zaradi neomajnosti zahteve po spoštovanju dogovora De Gasperi-Gruber ter zaradi vztrajne podpore

Dunaja. Bistveno je spet vprašanje duhá, ponosa, če hočete, medtem ko smo mi objekt izigravanja. Zadošča že podatek, da je določitev o krajih, kjer naj bi zakon prišel v poštev, prepuščena »paritetnim« komisijam na zahtevo tretjine svetovalcev posamezne občine, odobri pa ga vlada«. To je komplicirana formula, ki je manjšini v škodo. Zdaj bi, na primer, na podlagi takega ukrepanja izpadla Gorica. Seveda gre za politično spekulacijo, saj vlada dobro ve, kje prebivajo Slovenci. Zakaj bi potem odločala večina v neki občini o njihovi zaščiti!

Zakon upošteva tudi Slovence v Videmski pokrajini; Benečiji in Kanalski dolini, česar prej ni bilo?

Zakon upošteva tudi Slovence v Videmski pokrajini. To je res in je, seveda, pozitivno; vendar je stanje v Beneški Sloveniji in v Kanalski dolini tako obupno, da je malo ostalo, kar bi lahko reševali. Po zaslugi beneških mašnikov se je ohranil jezik pri ljudeh, ki so še ostali, vprašanje je, ali bodo odkrili zavest pripadnosti ter jo predali otrokom.

Benečija je najgloblji problem slovenske asimilacije, vendar je v zadnjem času močna asimilacija tudi v Trstu, ki se kaže z nizkim vpisom otrok v slovenske šole in v izginjanju večinskega značaja nekaterih mestnih predelov in naselij v okolici?

Prav gotovo je tudi Trst problem; nekaj zaradi skromnega prirastka, nekaj zaradi mešanih zakonov, nekaj pa zaradi povojne matične politike, ki jo je podpirala tudi pri nas, to se pravi z dajanjem prednosti levičarskim državnim strankam, za katere naj se odločajo naši ljudje. Ta odločitev je padla 1953. in 1954. leta, ko se je uradno Italija spet vrnila v Trst. Ta delitev, to pomanjkanje enotnega slovenskega foruma, je bistveno zlo narodne skupnosti. Južni Tirolci te usodne napake niso storili.

Seveda živimo v demokratični državi in vsakdo ima pravico, da si izbere stranko po svoji politični opredelitvi, a manjšina bi potemtakem, če že je v večini z levo, morala imeti slovensko levo stranko. S pripadnostjo italijanski (na Koroškem avstrijski) predvsem škodi duhovni in jezikovni strnjenosti, potem se pa še vede po odločitvi tuje centrale.

Madžarski dobitnik nagrade Vilenica, pisatelj Peter Esterhazy, med nagovorom v jami

To je razvidno tudi pri razmerju do predloga za zaščitni zakon. Slovenci, vključeni v italijanske levičarske stranke, sprejemajo načrt zakona, medtem ko je Slovenska skupnost do njega kritična in skuša prepričati Ljubljano, naj posreduje v Rimu za dostojno zaščito.

Kaj se torej dogaja? Namesto da bi narodna skupnost v Italiji enotno vztrajala pri tem, kar je za skupnost nujno, se en del zadovoljuje s predlaganim. To se pravi, da že vnaprej pristaja; ne čaka, da bo pač parlament dal manj od zahtevanega, ampak se strinja že zdaj, da dá manj, češ da zaradi nasprotovanja desnice pač ne more dati več! V zadnji analizi so oni z levo-sredinsko vlado sklenili, koliko lahko dobimo in kako bomo tudi za naprej odvisni od predstavnikov leve, ko pa jim ne gre za etnično, to je za narodnostno politiko.

Je zakon mejnik za novo pričakovanje v skladu z demokratičnim razvojem Evrope in Evropske unije v najširšem smislu (s članicami, ki jih še ni, a vemo, katere trkajo na vrata EU)?

Veste, to o demokratičnem razvoju Evrope v zvezi z manjšinskimi skupnostmi in jeziki je še velika neznanka, saj že dve evrop-

Boris Pahor v pogovoru z Jolko Milič v Trstu

ski listini o tem vprašanju dopuščata vladam precej svobode, da odločajo o stopnji priznanja in državne podpore manjšinskim skupnostim in njihovim jezikom. Za zdaj lahko pohvalimo španske avtonomne dežele, belgijski de facto federalno-jezikovni sporazum in nemško-dansko rešitev. Vse drugo je še v gestaciji. Nas zaščitni zakon ne bo dal na zeleno vejo. Mi se rešujemo, ker nam je angloameriška oblast priznala šole in radio. Ko bi do tega takrat ne bilo prišlo, je vprašanje, kaj in kdaj bi nam Rim dal.

Koliko pa v Trstu ne gre le za asimilacijo, ampak za splošne demografske procese; poznavalci namreč trdijo, da izumira tudi italijanski Trst?

Da gre za asimilacijo, ni nobenega dvoma, res pa je tudi, da postaja Trst zmeraj bolj mesto ostarelih. Več je namreč tistih, ki odidejo v večnost kot novorojenih.

Fulvio Tomizza, Ciril Zlobec in Peter Handke v kraški jami Vilenici

Vse fotografije je posnel Marijan Zlobec

Kako se vam kaže kulturno-jezikovni problem mladih družin in asimilacija? Slovenija ni dovolj trdna vez? Malo študentov iz Trsta, na primer, prihaja v Ljubljano; raje študirajo v Italiji ali drugod po Evropi in v ZDA?

Bolj kot sama italijanščina, torej vpliv večine, so mladi pod vplivom parole o multikulturalnosti, ki jo poudarja levica (zdaj je troje levih strank na izbiri), multikulturalnosti, ki v bistvu za dvojezično slovensko narodno skupnost ne prihaja v poštev, ampak je argument proti tako imenovanemu nacionalizmu in v prid levi usmeritvi.

Kateri strahovi mučijo Italijane ob globalni zaščiti Slovencev? Je to izraz volilne špekulacije desnice, ki je igrala na strune panslovske nevarnosti?

Brat in sestra, literarna zgodovinarica in prevajalka Katarina Šalamun Biedrzycka in pesnik Tomaž Šalamun v Trstu

Nikakršnih strahov ni, ampak gre za volilni argument desnice, ki pa je, na Tržaškem in Goriškem, zgrajen na tradicionalnem omalovaževanju Slovencev in slovenskega jezika. Dobršen del italijanskega prebivalstva je ta status, ki ima svoje korenine v prejšnjem stoletju, presegel; ne pošiljajo nas več na Kras, ker je ta kulturno na ravni mesta. Predstavniki italijanske kulture pa ne skrivajo svojega priznanja dosegom naše ustvarjalnosti.

Ace Mermolja je v odgovoru na poročanje z Vilenice med drugim dal zelo žalostno izjavo, češ da Slovenije manjšina v bistvu ne zanima, oziroma da bi najraje videla, da je ne bi bilo. Vi imate s Slovenijo toliko izkušenj, da namesto odgovora na to vprašanje lahko napišete še eno knjigo. A raje povejte, kaj mislite o trenutnem stanju in kakšna so vaša pričakovanja v prihodnje?

Manjšina je zdaj v precepu. Po koncu vojne, od Kominforma naprej, je doživela samo negativne šoke, tako da zdaj gradi nekako od začetka. Seveda ne bo mogla brez odločnega stališča matične države, ki se zdaj poteguje za vstop v Združeno Evropo; neglede na to, koliko jo bo to stalo. V tem ima Ace Mermolja prav, čeprav je sam apostol multikulture in politike leve ter se ima v bistvu za nekakšnega novega človeka, ki bo slovensko govoreči Italijan, kot je razvidno iz tez, ki jih zagovarja v knjigi, napisani v ta namen. Zato imam njegovo stališče za bolj smrtonosno, kot je škodljiva slovenska, predvsem centralna, kranjska mlačnost do naše usode...

Sledi nadaljevanje!

Marijan Zlobec - novinar-komentator v kulturni redakciji časnika Delo, Dunajska 5, 1000 Ljubljana

SONCE ME SILI PETI

(Namesto vpisa v Gogalovo spominsko knjigo)

Milko Matičetov

Na cesarskem dvoru v daljni Kini
ministra-mojstra zmerom so imeli,
ki druge ni poznal skrbi nobene
kot bdeti, da ob julijskih pripekah
v vrtovih Prepovedanega mesta
vse živo bi bilo škržadjih pevcev.
Ta človek - pričajo nam misjonarji -
imenoval se je LE GRANDE CIGALISTE.

Veliki naš "škržadji mojster",
naravoslovec Gogala Matjaž,
se bolj privlačnega je dela lotil:
poslušati in snemati škržade,
kako se "pogovarjajo" med sabo,
kako se s petjem bližajo nevesti,
nevarnost slutijo, kličejo k preplahu...
Že lani osorej nam je podaril
mikavno študijo o škržadjem petju,
ki se mu vneto še naprej posveča.

Da bi živalcam svojim bil čim bliže,
za lastno bivališče in deLOVIŠČE
si našel idealen je kotiček
na Krasu Dólenjem pod Brjami,
kjer pravi: "Na svojih tleh - »V Doléh« -
kar sedem vrst škržadov sem že srečal!"

Ni kaj, sekira možu v med je pala.
K uspehom, ki doživlja jih na Krasu,
na svojem drugem, adoptivnem domu,
jaz zanj imam dodatno sporočilo,
poslano po škržadjem internetu,
na valu, ki ne ujame uho ga vsako.
Tako je to: doma sem iz Koprive,
Koprivci že od nekdanj smo "uháči",
simbol naš vaški - "uóslé" - celo riga:
"Í-HA-HÁ! - SÁMO ÚHO, - NEČ MESÁ!"

Tile kitajski risbici (Slovenske novice, 14.10.1999)
sta menda starejši od Homerjeve omembe
škržada v Iliadi 3,151.

Za tiste, ki smo rójeni v Koprivi,
v veljavi je akustična izjema:
sprejem utripov tonskih $\frac{\text{pod}}{\text{nad}}$ normalnih
brez vsakršne posebne aparature.

Škržadi kraški, ki to dobro vejo,
so izkoristili koprivsko "Úho"
in tudi svojo pošto za Matjaža
Matičku iz Koprive odposlali.
Takrat nikomur ne bi mogel ustreči,
ker sem bil nujno odpeljan od doma.
Spet zdrav, zdaj rad sprejemam posredništvo,
ki zanj so me škržadi naprosili
tik preden so utihnili za letos,
pod zemljo odšli prezimovat na gorko.

Škržad, kot ga je
v Provansi narisal znameniti slikar
Vincent Van Gogh.

Škržadogram, na sveže dekodiran,
v prepisu zvestem se glasi takole:

*Rojak naš dragi, ki v Ljubljani bivaš,
v zadregi nam le ti lahko pomagaš:
prijateljstvo med tabo in našim rodom,
nastalo že pred tričetr stoletja
v Prgívščeni, kjer dedek tvoj Matiče
učil te je, kaj žvižg nam vaš pomeni,
obnavlja se, utrjuje iz leta v leto.*

*Kot veš, na Kras je prišel iz Ljubljane
bradat gospod, med nami se nastanil,
prodril v življenje in navade naše
kot prej nihče; razložil je stvari,
do zdaj izbrancem strašno redkim znane.
Za nas zelo zaslužen mož - ni dvoma,
vendár... (povsod pritakne se kak "véndar"!)
v glavíco nekaj nam ne gre in ne gre:
zakaj se učenjak - odprt, mehak -
glede imenovanja nas, škržadov,
sosedom svojim kraškim ne pridruži,
ne opusti opletanja s "škržati"!
Tu niso samo Brje pri Gorjanskem,
za sto in več vasi gre, na ozemlju širšem:
Velíki & Mali Dol, Svetó, Škrbina,
Zagrájec, Tublje, Komen, Volčji Grad,
Vojščíca, Lipa, Kobjeglava, Štánjel,
Kras Górenji, Dólenjega več ko pol,
do stika z brati našimi škržaki
(po njih naš rod Slovincem znan je od 1607).*

*Matiček naš, kar povej ti Gogali,
da mu zamerimo, ker ne upošteva,
kar mož njegove stroke, biolog,
profesor na gimnaziji goriški,
pisatelj, ki nam Mravljjo je približal,
spoznal, da Ni vse zlato, kar se sveti,
in sklenil: "Škržad je okoli Gorice,
po Krasu in dolini ipavski (!)" to,
kar je "Cicada orni" po latinsko
(ERJAVEC v Letopisu Matice Slovenske,
zarodku Univerze in SAZU, 1875).*

*In še dodaj: pri ŠTREKLJEVIH v Gorjanskem
prijokal KAREL je na svet, profesor
na graški univerzi; na Dunaju
pri Franu Miklošiču usposobljen*

Mistralovo škržadje geslo:
 "Lou souleu me fai cantá"
 (Sonce me sili peti.)

*k pouku slovanske filologije
 s posebnim ozirom na slovenski jezik;
 habilitacija - Oblikoslovje
 goriško-srednjekraškega narečja -
 izšla je v "poročilih sej razreda
 historično-filološkega", Dunaj 1886,
 Avstrijska akademija znanosti;
 tik za nom. "škržát" stoji na belem črno:
 "gen. škržáda" - torej, knjižno, nom. škržad.
 Vse to upošteval je profesor LEVEC,
 "okrajni šolski nadzornik v Ljubljani";
 zato v Slovenskem pravopisu 1899,
 vodilu prvem vašega jezika
 je tudi nam prostorček lep odmeril:
škržad na prvem mestu - polkrepko;
 za njim škržak, starina - svetli tisk;
 Fran Levec, gospod, kot danes ni jih dosti,
škržata vtaknil je na zadnje mesto:
 nič drugega pritiče ne brezdomcu
 in kabinetni kreaturi umetni!*

*Če po zaslugi Levca v Pravopisu
 njegovem smo kar v redu jo zvozili,
 let šestintrideset sedeli v miru,
 zdaj antida pogrevali ne bomo,
 zakaj smo leta petintrideset
 prav mi - otroci sonca - morali
 udar s strani osojne doživeti.
 Za nas odtlej navzdol stvari so tekle
 pod Breznikom, Ramovšem in možmi
 s severovzhoda in osrednjih krajev,
 kjer nas, primorskih pevcev, ne poznajo,
 vedé al ne nam delajo krivico!"*

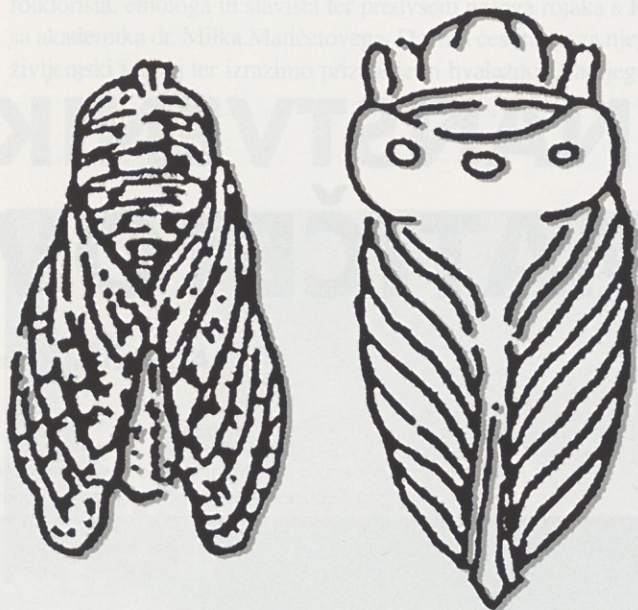
Skržadogram ta ni končan, se zdi mi,
 saj nit se tukaj ne izteče, le pretrga.
 Zadrega - škržadi jo omenjajo
 v zaupanem mi "skrivnem" sporočilu -
 nazadnje niti ni nerazrešljiva,
 skrivnosti ni, ki v javnost ne bi smele.
 Nasprotno, mislim, marsikaj od tega
 v predal bi škoda bilo zapreti.
 Glede izbire, kam bi s tem pisanjem,
 pa misel brž na Kras je preskočila,
 k reviji KRAS,
 dvoživki s podružnico v Svetém.

Prav blizu - proti jugu - leži vas Brje,
 kjer stan svoj ima al vsaj poletno bazo
 škržadar imenitni naš Matijaž;
 te vrste mu posveča drug škržadar,
 (jaz sitni pravim mu), ki - gost ne vabljen -
 vserod deli pripombe jezikovne,
 namenjene ne samo Gogali,
 a legiji slovenskih biologov:
 z besedo živo al tiskano aktivni,

Škržad (tu slonova kost) je bil simbol mesta Lokri, Magna Graecia

Kristalna posodica za dišave v obliki škržada. Oglej/Aquileia, I. stoletje n.št. Risbi: S. Reinach.

odraslim in mladini odstirajo skrivnosti iz narave - vsak dan več, da skoraj ni moč spremljati jih sproti.

Med mojimi je željami še tale: da zvesti bi prijatelji škržadov se ne razhajali že pri imenu predmeta naših skupnih raziskavanj. Vprašujem se, zakaj bi biologi (če stik z ljudmi želijo poglobiti) občasno nam kaj več ne dali: v podporo jeziku ljudstva tuintam besedo, vsaj drobno kockico za mozaik, ki zablestel naj bi v lepoti čisti, ko prav nazadnje strnejo se v eno izsledki vseh poštenih del dozvajšnjih.

V Trnovem, oktobra 1999

Dr. Milko Matičetov, dopisni član SAZU, doktor etnoloških znanosti - Langusova 19, 1000 Ljubljana

Neznan pesnik iz Anakreontove šole

HVALNICA ŠKRŽADU*

Blagor se tebi, škržad!

*V vrhu krošnje drevesne
kanec rose popiješ,
peti začneš, po kraljevsko,
kakor da tvoje je vse,
kar po polju ugledaš,
kar gozdovi redé.*

*Kmetje - med njimi živiš -
žalega ti nič ne storé;
smrtnikom v časteh si,
prêrok sladkega poletja,
Muze te ljubijo,
Fojbos sam te ima rad -
dali so glas ti srebrn.*

*Starost sploh te ne tare,
zemlje umni sin, za petje vnet,
brez krvi, za bol neobčutljiv,
skoraj bogovom enak.*

(Prevod: Milko Matičetov)

* Primorska srečanja, 222-223/1999

V Brjah pri Gorjanskem z leve: prof. Matjaž Gogala, Milko Matičetov in kustosinja Goriškega muzeja Inga

**Srečanje z narodopiscem,
folkloristom, etnologom in
slavistom ob njegovi osemdesetletnici**

ZNANSTVENIK DR. MILKO MATIČETOV

Agencija Kras

Dr. Milko Matičetov in njegova žena Vida, ki je na slovesnem večeru v gradu Kromberk prebrala nekaj jubilarntovih pesmi

V sodelovanju s primorskimi občinami je 5. novembra 1999 pripravil Goriški muzej na gradu Kromberk pri Novi Gorici srečanje z narodopiscem, folkloristom, etnologom in slavistom akademikom dr. Milkom Matičetovim iz Koprive na Krasu. S tem so počastili osemdesetletnico znanstvenikovega rojstva. Jubilanta so nagovorili in orisali njegovo življenje in znanstvenoraziskovalno delo direktorica Goriškega muzeja mag. Slavica Plahuta ter strokovna sodelavca Goriškega muzeja Inga Miklavčič-Brezigar in Marko Vuk. Jubilantu posvečeno številko Primorskih srečanj je predstavila urednica revije Vida Gorjup-Posinkovič.

O svojem življenju in znanstvenoraziskovalnem delu je spregovoril tudi jubilar - dr. Milko Matičetov, njegova žena Vida pa je prebrala tudi nekaj njegovih aktualnih verzov. Slavljeneec je z velikim žarom govoril o škržadih, ki ta čas - čeprav je zima in njihovega petja ni mogoče poslušati - močno privlačijo njegovo pozornost. Moti ga namreč napačno pisanje imena te mediteranske žuželke, ki jo ljudje izgovarjajo zvečine kot "škržat", v pisnih virih in slovarjih ter ponekod tudi v pogovoru pa prevladuje kot "škržat".

Da bi javnosti predstavil svoj ugovor zoper napačno rabo in pisanje besede škržat in hkrati okrcal tiste, ki so neposredno ali posredno to zakrivali, je dr. Milko Matičetov za revijo Kras napisal daljši esej v verzih. Objavljen je v rubriki ŠKRŽADOGRAM z naslovom "Sonce me sili peti" na straneh 32-35.

V imenu Goriškega muzeja je jubilanta s soprogo in vse udeležence srečanja pozdravila direktorica mag. Slavica Plahuta. V svojem nagovoru je povedala:

“Zbrali smo se, da bi počastili slovenskega narodopisca, folklorista, etnologa in slavista ter predvsem našega rojaka s Krasa akademika dr. Milka Matičetovega. Da mu čestitamo za njegov življenjski jubilej ter izrazimo priznanje in hvaležnost za njegovo

ra in znanje narodova bodočnost. Le kulture, gospodarsko in socialno uravnan ter izobražen narod in posamezniki lahko ohranjajo svojo individualnost sredi drugih narodov in kljubujejo težkim časom. Posebna skrb je bila namenjena mladini in inteligenci.

Temu vedno aktualnemu klicu se je Matičetov odzval kot dijak goriške klasične gimnazije pred šestdesetimi leti. Nato se mu je posvečal kot študent padovanske univerze, zatem pa mu je ostal

poklicno zvest do današnjih dni. Velik del jubilantovega življenjskega dela je bilo posvečenega proučevanju ljudskega izročila v njegovi ožji domovini, še posebej pa v Benečiji, Režiji in slovenskemu zamejstvu v Italiji.

Etnolog Milko Matičetov je eden izmed pionirjev slovenske etnologije v zahodni Sloveniji. Prav njegova zasluga je, da so tukajšnje pokrajine Goriška, Kras, Vipavska, Tolminska in tudi Benečija ter Režija etnološko dobro raziskane. Njegovo ljudsko izročilo je v veliki meri zbrano, ohranjeno in proučeno; tudi primerjalno v okviru širšega evropskega kulturnega prostora. Matičetov je tudi začetnik muzejske etnologije na Primorskem. Pričel jo je leta 1945 kot kustos Etnografskega muzeja Slovenije v Ljubljani, ko se je skupaj z njegovim ravnateljem Borisom Orlom posebej posvečal Primorski in njeni etnološki dediščini. Po letu 1952 pa je svoje znanstveno delo nadaljeval v Inštitutu za slovensko narodopisje Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Matičetov je, kot pravi dr. Branko Marušič, tudi živa vez med slovenskimi generacijami na Primorskem v prelomnih letih našega stoletja. Kot velik svetovljan je z izjemnim poslušom za kulturno izročilo, s človeško odprtostjo in s širokim znanjem gradil most med Slovenci, Furlani, Italijani in Nemci. Tu, na stičišču evropskih kultur, je našo kulturo vključeval v evropski kulturni prostor.

Ves čas je akademik Matičetov tudi spoštovan mentor in dragocen svetovalec mladim raziskovalcem in muzejskim delavcem, ki so svoje poklicno poslanstvo naslanjajo na njegovo strokovno znanje.

Več čas je akademik Matičetov tudi spoštovan mentor in dragocen svetovalec mladim raziskovalcem in muzejskim delavcem, ki so svoje poklicno poslanstvo naslanjajo na njegovo strokovno znanje.

To je nekaj področij Matičetovega delovanja, na katerih skoraj pol stoletja gradi tudi naš muzej. Zato smo posebej počaščeni, da je slavljeneč sprejel povabilo, naj bo srečanje, ki smo ga organizirali ob njegovem prazniku skupaj s primorskimi občinami, prav tu, na gradu Kromberk, v katerem je naša osrednja zbirka in kjer je sedež muzeja!”

Z desne na levo: direktorica Goriškega muzeja mag. Slavica Plahuta, jubilant akademik dr. Milko Matičetov in odgovorna urednica revije Primorska srečanja Vida Gorjup-Posinkovič.

skoraj šestdesetletno narodno kulturno in znanstveno delo, ki ga je posvetil slovenskemu narodu in še posebej ožji domovini Primorski ter Slovencem, ki so ostali zunaj mejâ matične domovine.

Življenjska pot Milka Matičetovega se je pričela v letu po prvi svetovni vojni, ko je rodno deželo zasedla italijanska vojska, nato pa si jo je priključila italijanska država. Odraščal je v času, ko so italijanske oblasti na zasedenem ozemlju z načrtnim in s sistematičnim zatiranjem slovenske narodne kulture in gospodarskih temeljev hotele raznarodovati in asimilirati slovensko narodno manjšino. V teh okoliščinah narodove ogroženosti so postajali ohranjanje vere in zaupanja v narodovo bodočnost, vztrajanje na narodnih čustvih ter narodno kulturno delo temeljne naloge vseh slojev slovenskega naroda. Sloneli so na prepričanju, da sta kultu-

**Trije kraški sadjarji
in vinogradniki**

ALOJZIJ, ANTON IN JOSIP ŠTREKELJ

France Adamič

Petnajstega februarja 1980 so slovenska strokovna društva sadjarjev, vinogradnikov in vrtnarjev v Komnu na občinski zgradbi odkrila spominsko ploščo trem zaslužnim Kraševcem - Alojziju, Antonu in Josipu Štreklju. Za to priložnost so tudi izdala skromno knjižico z naslovom "V spomin Alojziju, Antonu in Josipu Štreklju", posvečeno kraški krajini, soncu in burji ter kraškemu človeku na tej in na oni strani meje, ki je stoletja vztrajal, branil in ubranil slovenstvo.

Vdobi narodnega prebujenja so mnogi nadarjeni mladi ljudje odhajali na učiteljska in v kmetijske šole, le redki so nadaljevali študije na višjih in visokih šolah. Po večini so se posvetili narodno prosvetnim programom in izobraževanju ljudi neglede na to, če so službovali na ljudskih in srednjih šolah ali pa v deželnih odborih in v Cesarskem namestništvu v Trstu. Med njimi so tudi trije Kraševci, brata Alojzij in Josip Štrekelj ter bratranec Anton Štrekelj.

Alozij Štrekelj

Alozij Štrekelj je bil sadjar, vinogradnik in politik. Rodil se je 3. januarja 1857 v Komnu v znani vinogradniški družini Andreja Štreklja in matere Marije, rojene Pavlica. Umrl je 30. marca 1939 v Biogradu na moru. Obiskoval je nižjo realko v Gorici in srednjo kmetijsko šolo v Gorici (1886-1875). Kot štipendist deželnega odbora je obiskoval dopolnilni tečaj iz vinogradništva na višji šoli v Klosterneuburgu.

Bil je potujoči učitelj za sadjarstvo, vinogradništvo in vrtnarstvo pri deželnem odboru v Gorici (1875-1880) ter potujoči učitelj pri Cesarskem namestništvu v Trstu (1880-1895). Ko je leta 1894 trtna uš okužila vinograde v Dalmaciji, so Štreklja poslali k Cesarskemu namestništvu v Zadar in ga imenovali za vodjo Protifilokserične postaje, od tam pa so ga leta 1900 z isto nalogo poslali še v Knin in Šibenik, kjer je de-

loval do leta 1923. Do upokojitve leta 1928 je vodil obnovo in upravo sadjarskega in vinogradniškega posestva Vrana pri Biogradu, nato je na lastnem posestvu preizkušal nove sorte breskev in vinske trte vse do svoje smrti.

Alojz Štrekelj spada med vodilne strokovnjake svojega časa, saj ga je dunajska vlada pošiljala v Istro, Hercegovino in na Hrvaško; povsod je dosegal velike uspehe in priznanja. Dosežke je sprva objavljaval v Gospodarskem listu in Kmetovalcu, nato v Primorskem gospodarju ter v raznih dalmatinskih in vodilnih avstrijskih časnikih, kot sta bila Weinzeitung (Klosterneuburg) in Wienerzeitung. Razen v strokovnem in gospodarskem delu se je udeleževal tudi v političnem in narodnoprosvetnem delu. V Komnu je bil izvoljen v mestni svet, leta 1901 je bil z veliko večino izvoljen v goriški deželni zbor in leta 1907 v državni zbor, v katerem je bil trdna opora agrarnemu klubu.

Alozij Štrekelj (1857-1939)

Josip Štrekelj

Josip Štrekelj je bil učitelj, vinogradnik in vrtnar. Rodil se je 21. aprila 1868 v Komnu kot Alojzov brat. Umril je v 16. maja 1955 v Ljubljani. Končal je nižje razrede gimnazije v Gorici (1882) in učiteljsišče v Kopru (Capodistria, 1888). Ker se je kot učitelj posvetil sadjarstvu in vrtnarstvu, mu je deželna vlada za Gorico in Gradiščansko omogočila udeležbo na enoletnem tečaju na višjem šolskem zavodu v Klosterneuburgu (1898-1899).

Služboval je kot učitelj v Šempetru na Krasu (Pivka) in Podragi na Vipavskem, kot nadučitelj v Komnu in kot potujoči učitelj za vinogradništvo v okraju Sežana, od koder se je leta 1921 izselil v Slovenijo. Eno leto je bil učitelj v Bugojini, nato pa je bil do upokojitve leta 1926 nadzornik šolskih vrtov pri oblastni samoupravi v Ljubljani. V Komnu je ustanovil trtnico in drevesnico ter vodil obnovo po filokseri uničenih vinogradov na Krasu. Mnogo je predaval ter vodil razne kmetijske, zadružne in prosvetne tečaje. Ustanovil je tudi Bralno društvo Komen, v Ljubljani pa je bil med ustanovitelji Vrtnarskega društva za Slovenijo ter načrtno urejal vrtove v predmestju, šolske vrtove po deželi ter mestne parke.

Izdal je knjižice Vrtnar (1929), Mali sadjar (1930), Vrtnarstvo (1947) in uredil je Kmetijsko berilo (1934). Strokovne članke je objavljaval sprva v Primorskem gospodarju, Kmetovalcu, Sadjarju in vrtnarju, Družinskem prijatelju, politične članke pa je objavljaval v Jutru, Slovencu in Slovenskem narodu. Bil je trd Kraševac in zaveden Slovenec.

I. tečaj v Trstu, dne 15. januarja 1901. tečaj I.

vinogradnikom,
sadjarjem in
vrtnarjem v poduk.

Glasilo kmetijske družbe za Trst in okolico.

Ureduje Anton Štrekelj.

Naslovnica Vinarskega in vrtnarskega lista iz leta 1901, ki je izhajal v Trstu. Urejeval ga je Anton Štrekelj

Anton Štrekelj

Anton Štrekelj je bil sadjar in vinar ter šolnik. Rodil se je 12. februarja 1874 v Gorjanskem pri Komnu vinogradniku Jožefu in Mariji, rojeni Pavletič. Umril je v 5. avgusta 1943 v Banjaluki. Obiskoval je gimnazijo v Gorici (1889-1895) ter končal višjo vinarsko, sadjarsko in vrtnarsko šolo v Klosterneuburgu ter dva letnika visoke kmetijske šole (Bodenkultur) na Dunaju (1895-1900).

Služboval je kot vinarski strokovnjak pri Cesarskem namestništvu v Trstu (1900-1902), kot potujoči učitelj za sadjarstvo in vinogradništvo pri goriškem deželnem zboru in bil leta 1907 imenovan za ravnatelja slovenske kmetijske šole v Gorici. Po prvi svetovni vojni so ga Italijani internirali, toda po nekaj mesecih se je preselil v Jugoslavijo in deželna vlada za Slovenijo ga je imenovala za komisarja agrarne reforme v Prekmurju. Leta 1921 je bil postavljen za višjega kmetijskega inšpektorja za Mariborsko oblast. Po upokojitvi leta 1926 se je preselil v Banjaluko.

Pod Štrekljevim vodstvom se je goriška kmetijska šola razvila v ugleden šolski zavod, ki je imel pomembno gospodarsko in nacionalno vlogo na Primorskem. Napisal je mnogo strokovnih člankov v Primorskega gospodarja (1905-1916) in urejal njegovo priložnostno Kmetijski list. Pozneje je pisal v Kmetovalcu in Naše gorice. V Banjaluki je ustanovil in do svoje smrti vodil Slovensko kmetijsko zadružno ter Slovensko pevsko društvo, obenem je skrbel za naseljevanje goriških in istrskih Slovencev, v letih med drugo svetovno vojno pa je preskrboval izseljence s Štajerske.

Anton Štrekelj (1875-1943)

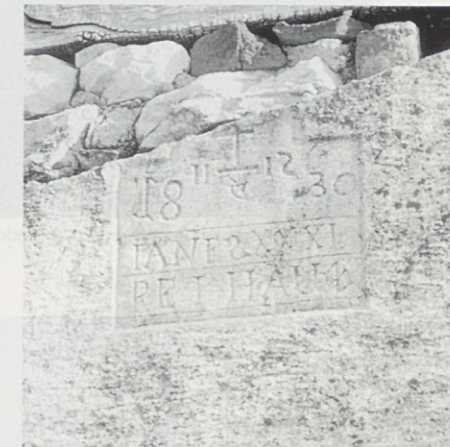

Odmev na Kanzonijev sestavek "Kras in kraški ljudje"

MOJ NONO

Jožko Žiberna

Perhavčeva hiša na Brežcu iz leta 1830, dom nonota Jožka Žiberna. V ospredju je razpadajoča izpahnjenca, nad katero se je dvigal piramidast dimnik.

Preklada portala v hiši Žibernovega nonota Andreja Perhavca z letnico 1830.

Moj nono je bil kmet. Kraški kmet na najbolj kraških drgalih*, to je ob Škocjanskih jamah. Kraški kmet je nekaj drugega kot kmet nekje s prekmurskih ravníc, ki mu pod plugom ne škrtá, ko orje, in ki mu ni treba skrbeti, da bo med košnjo zadel ob kamen, zrasel čez zimo. Svojo očevino, dediščino, je moj nono podedoval po materi Ani, ki je ovdovala po pradedu Ivanu. Vendar je podedoval samo polovico njene ostaline, ker jo je moral deliti z bratom, in sicer tako, da sta si vse delila v naravi; vsak polovico travnika, njive, pašnika in celo hiše. Ker pa je bila hiša grajena samo za eno družino, sta poleg nje za brata prizidala novo, ki ima na podboju vklesano letnico 1830. To dodajam zato, ker se v nadaljevanju pisanja k temu še povrnem!

* drgal = obdelovalna površina, ki zahteva pri obdelovanju veliko truda

Moj nono se je oženil in pripeljal k hiši nevesto iz kraja blizu Trsta. Spoznal jo je, ko je služil kot lovec pri Landsturmbezirku, komandi v Trstu, kjer je - kot piše v odpustnici, napisani v lepi slovenščini - "dopolnil svojo zakonito službeno dolžnost v vojstvu in deželni obrambi in to zvesto in pošteno". Toda njegova žena, moja nona, ni bila vajena težkega dela. Staknila je pljučnico in še mlada umrla. Za seboj je pustila tri mladoletne otroke, toda nono se ni hotel več poročiti.

A moj namen ni toliko pisati o tem in navajati podrobnosti o mojem nonotu. Bolj me zanima, kaj bi nono odgovoril, če bi za to vedel, na pisanje nekega K. Kanzonija leta 1864 v Waldheimovem ilustriranem mesečniku, ki je takrat izhajal na Dunaju. V prispevku z naslovom Izleti v avstrijske alpske dežele je med drugim pisal s Krasa o "tako razvpitem Krasu" in neposredno o naših krajih posebej v sestavku Kras in kraški ljudje. Prispevek je bil v prevodu Maksimilijana Lenarčiča pod nadnaslovom "Nekdanja podoba Krasa" v 28. številki naše revije Kras (op.: odlomki v narekovajih, ki jih

plesov, če pa včasih sicer poje, poje tako, da je ščinkavec v primerjavi z njim pravi umetnik". In Kanzoni še ne neha! "Običajno", piše, "zagleda luč sveta v prostoru, ki si ga delijo oče, mati, bratje in sestre ter prašiči in pes. Prostor pa ni samo spalnica in hlev, ampak je tudi kuhinja. Uporabe mila ne pozna vse življenje, okopa se samo, kadar dežuje". Otrok začne delati že, ko dopolni četrto ali peto leto, in sicer tako, "da pase koze ali pa pobira kamenje na očetovem polju, ki je morda malo večje od njegove sobe". Ne dvomi, da gre morda včasih v šolo, ve pa, da, ko odraste, ne zna ne pisati ne brati. Razglablja po svoje še o tistih, ki so posestniki in njihovi prvorojenci, in o hlapcih. Vendar menim, da je navajanja iz Kanzonijevega pisanja dovolj, čeprav bi moral morda opozoriti še na kaj, kot na primer, o cerkvah, ki da se na vzpetinah zunaj naselij dvigajo v najprimitivnejši arhitektonski obliki, o revščini, o vinu, ki da ima okus kot z vodo pomešan kis, in še nekaj o premožnih posestnikih, katerih enega je srečal v Britofu.

Takrat, ko je Kanzoni to pisal, je bil moj nono v najlepših letih in si ustvarjal na očevini svojo družino. Znal je pisati in brati, čeprav se tega ni dosti posluževal, saj za to ni bilo časa in tudi ne potrebe. Vendar pa bi, če bi prebral, kar je napisal Kanzoni, podvomil, ali je pisec sploh bil na Krasu, čeprav v uvodnem delu zelo lepo piše o Krasu in o Škocjanskih jamah. Te pa so prav ob notovi vasi, saj je njegova vas ob Velikem Dolu in bi jo Kanzoni moral videti.

navajam v nadaljevanju svojega pisanja, so vzeti iz tega prispevka!).

Ni dvoma, da bi bil moj nono, prizadet zaradi tistega, kar Kanzoni piše pod naslovom "O Krasu"! Tod piše, da se vse o prebivalcih tega predela Krasa lahko pove v nekaj besedah in sicer, da je "najboljša lastnost, ki jo imajo, da kljub revščini ne kradejo". Sicer pa nadaljuje, da teče življenje prebivalca tega kamnitega morja "enolično, brez sprememb; spodbude, ki jih daje narava prebivalčevemu razumu in domišljiji, pa so borne. Njegov videz in značaj sta v skladu z okoljem: obraz in postava neznatna in zopna. Je topoglav, omejen, praznoveren, zakrknjen, nedostopen, togoten in ravno toliko pošten kot reven. Njegov jezik je mešanica pokvarjene italijanščine in grdih slovanskih besed." Dalje piše, "da bi lahko ves besedni zaklad, ki ga uporablja, napisali na eno tiskarsko polo, da ne pozna pesmi in

Zato bi ga moj nono, če bi vedel za Kanzonija in za njegovop pisanje, verjetno povabil na svoj dom, v svojo hišo, da bi videl, kako ni res, kar je napisal! Povabil bi ga v hišo, ki je bila zgrajena dolgo pred Kanzonijevim obiskom, saj nosi poznejši prizidek letnico 1830, Kanzoni pa naj bi bil tod leta 1864, štiriintrideset let pozneje.

Pa pokažimo Kanzoniju hišo, ki ima vhod v spodnjem borjaču, je trdo zidana ter pokrita s škrlami! Tudi veža, v katero vstopimo, in kuhinja, imata tla pokrita z velikimi škrlami. Iz veže stopimo desno v kuhinjo, ki je tudi dnevni kot, v katerem družina preživi večji del časa, ko ni na delu. V oči nam pade velika mentrga - miza s koritom za mesenje kruha, ki je skoro v vsaki kmečki hiši. A bolj nas zanima, in morda tudi Kanzonija, desni del kuhinje, kjer je veliko ognjišče z napo, nad njim pa velik piramidast dimnik. Na ognjišču so kar trije trinfezi, kovinski trinožniki, na katere polagajo

KRAŠEVCI

največ lončeno posodó, ko kuhajo na ognjišču. Na koncu je zglavnik, visoko kovinsko stojalo, ki ima na krajih na vsaki strani okrogla nastavka. V enega nono navadno po delu polaga lonček, v katerem je pogrel svoj pitjot, to je doma pridelano blago vino za odžejo. Sredi ognjišča tli velika glovnja, to je lesen čok, da ogenj ne zamre, ko ne kuhajo. Nad glovnjo visi na kadenji, to je železni verigi, bakren lonec, v katerem se vedno greje voda. Ne smemo pozabiti pokazati tujcu napo s polico, na kateri je v glavnem lončena posoda, in tudi na svetleče se krčule, za jemalke, ki vise na steni!

Ni dvoma, da bi nono povabil Kanzonija v hram, v katerega se zavije iz kuhinje. To je dolg velban prostor, v katerem bi prišleka presenetili na gredi viseči pršuti, ne eden temveč več, saj je leto dolgo, pa panceta, rebra in drugo, vse prekajeno, zraven še klobase, vložene v masti v velikem glinenem loncu, in spodaj levo tudi drug živež, kot so: krompir, repa, vrzote - ohrovt, koleraba, zelje ter na polici jabolka vrst sivka in škržetule. In še kaj bi se videlo. S tem in ne samo s sirom, skuto in mlekom so se namreč hranili pri nonotu vsi, z otroki vred! In morda bi Kanzoniju nono odrezal kar s fovčem kos pršuta, če bi prišel ob koncu

Pilastra pred cerkvijo sv. Antona v Divači

V domačiji nonota Andreja Perhavca živi sedaj vnuk Andrej Perhavec...

košnje ali žetve, ob praznikih pa tudi kos orehove potice...

Zgoraj v hiši je spalnica s sicer zelo skromno opremo: poleg postelje in omare ni drugega. Potem je še hlev, ki je tudi v spodnjem borjaču. V njem je privezanih kar deset glav živine; včasih, ko se krave otelijo, jih je tudi več. In zadaj je nekaj ovc,

ki jih pa nono ne mara, ker je ob vsem drugem delu z njimi, kot pravi, preveč sitnosti.

Iz spodnjega borjača gremo na zgornjega, kjer je na eni strani štirna s kalavnikom, vedrom za zajemanje vode, in na drugi strani svinjak s tremi prašiči ter brejo svinjo, pa še kurnik in streha za steljo. V gornji štali je spodaj spravljeno orodje - od lojtrnika in voza z gnojnim košem do vsega drugega, kar je potrebno za delo. Dalje je tu, nad hlevom za živino, velik skedenj, v katerem med drugim jeseni mlatijo žito. No, in še nekaj je, kar je precej večje od očetove sobe, kakor piše Kanzoni! To je vrt z lipo, orehi in cimbaro... Morda bi nono gosta peljal še na njive in v sadovnjak s češpami in jabolki, a je že to dovolj! Dodati pa moram, da je takih hiš in posestev v vasi mojega nonota še sedem, med katerimi sta dve večji od njegove! In nekako tako je tudi v sosednjih vaseh, ki bi jih Kanzoni, če je res hodil tod, moral videti!

O jeziku Kraševcev Kanzoni ne bi mogel soditi, ker ga ni poznal, saj govoriti o nekaki mešanici "pokvarjene italijanščine in grdih slovanskih besed" je lahko tako plod sovraštva kot neumnosti. Nekje rabi besedo topoglavost, a to bi najbolj ustrezalo za avtorjeve trditve! Res je sicer, da je v Kraševčevem govoru tu in tam kakšna popačena

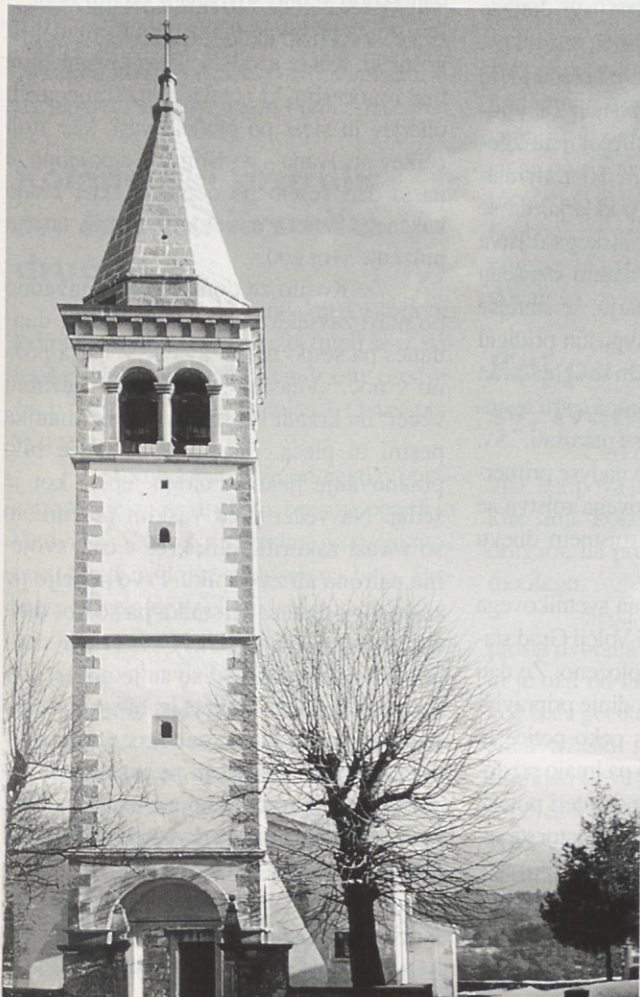
tujka ali po svoje predelana tuja beseda., kar je posledica stikov s Trstom in Avstrijo (voj-ska) in kar se dogaja v vseh jezikih. Tudi so-diti o praznoverju Kraševcev nima nobene opore, čeprav je nekaj običajnega vsepo-vsod po svetu. Piše tudi o arhitekturi cerkva in o njihovi "najprimitivnejši arhitekturi", o čemer pa s svojim pisanjem izkazuje, kako je o tem vedel prav malo ali nič. Zapisal je, da so večina na vzpetini zunaj naselij, kar ni res, saj so skoro vse cerkve v vasi in na ko-likor toliko ravnem svetu. Kar zadeva arhi-tekturo, bi ga moral opozoriti med drugim na pilastriški vhod pred divaško cerkvijo iz leta 1728, ki je bi postavljen davno pred Kanzonijevim obiskom na Krasu. Sicer pa so cerkve in cerkvice zgrajene v gotskem ali baročnem slogu, česar Kanzoni verjetno ni vedel, kakor ni vedel še marsičesa drugega!

Še marsikaj bi lahko oporekali Kanzoniju! Tudi to, da ljudje na Krasu ne poznajo plesa. Ni, na primer, vedel za opasi-la, ki so se tod vrstila stoletja in se še vrstijo ob raznih praznikih in ki so vsa povezana s

plesom in z glasbo. Ta pa, seveda, ne more biti takšna, kor je glasba Dunajskih dečkov.

Kanzoni tudi piše o večjih posest-nikih, ki da govore med seboj nemško ali italijansko. Kje jih je našel, je težko ugotovi-ti, kajti vemo, da sta bila tod le dva grašča-ka; tisti na Školju - Rešetar, ki se je pozneje imel za Rossettija, in v Podgradu na gradu Švarcebnek Petači, ki so se pozneje podpi-sovali kot Petacci In morda še kakšen prise-ljeni uradnik v Sežani ali pri železnici! Ven-dar je vedno več listin iz tistih časov tudi v slovenščini. Moral bi pa Kanzoni vedeti, da je bila kmečka odveza ali nekakšen konec fevdalizma sprejeta šele leta 1848 in da je bilo v kratkem času od tega do njegovega obiska na Krasu težko odpraviti vse posledice preteklosti. Vsekakor bi moral tudi vede-ti, da so predniki teh ljudi že dolgo pred tem (leta 1713), čeprav "topoglavi in neumni kot psi", v napadu zavzeli grad Švarcenek, pre-gnali grajskega upravitelja, ki se ni mogel ni-koli več vrniti, pa je zato moral "uradovati" iz Sežane ali Trsta.

Že prevajalec Kanzonijevega pris-pekva Maksimiljan Lenarčič piše, da avtor obravnava prebivalce dokaj subjektivno in najbrž s premajhnim poznavanjem njihove-ga življenja ter značaja. To svoje mnenje opravičuje s tem, naj bi Kanzonijev pogled na našo deželo in njene prebivalce razumeli kot takratni pogled meščana in pripadnika drugega naroda na naše prednike, kar vseka-kor drži. Vendar pa bi iz vsega lahko sklepa-li, da je v Kanzonijevem pisanju vendarle mnogo zlobe, saj - če je res obiskal naše kra-je - ni mogel in tudi ne bi smel prezreti de-janskih razmer. Pisati o topoglavosti in ome-jenosti ljudi kar tako, je brez dvoma več kot zloba in odraz sovraštva, pa bi mu to oceno zato po vsem, kar je napisal, lahko vrnili in jo pripisali njemu. In trditi, da je vitez in po-stava našega človeka neznatna in zopna, je zelo tvegano; trditi, da so po postavi nezna-tni, pa je vsekakor žaljivo... Moj nono, ki je živel tisti čas, je bil sicer srednje rasti in v obraz kar prijeten. Tako tudi njegovi sova-ščani.

Cerkvica s pokopališčem
v Škočjanu

Naj končam! Moj nono že dolgo počiva nad Velikim Dolom. Tako nekje počiva tudi Kanzoni. Ne eden ne drug tega ne moreta brati. Če bi še živela, pa bi lahko brala drugačne, bolj objektivne in tudi lepše opi-se tako o teh krajih kakor tudi o njihovih ljudeh. Vse-kakor mučen, da ne rečem porazen občutek ob tako "topoglavem" Kanzonije-vem pisanju o Krasu in Kra-ševcih popolnoma odpravlja vse drugo pisanje v reviji Kras, ki osvetljuje Kras in njegove ljudi v pravi luči!

Praznovanje rojstva sv. Janeza Krstnika v Volčjem Gradu

JANEZ KRSTNIK, BODI NAM VARUH IN POMOČNIK!

*Naslov je napis na velikem zvonu v turnu (zvoniku) volčjegrajske cerkve.
Boštjan Štolfa*

Janez Krstnik je v ljudskem verovanju povezan z zdravilnimi vreli najbrž zato, ker je tudi sam krščeval z zdravilno vodo Jordana (zdravilna v duhovnem pomenu), kot pripoveduje Evangelij. Njegovo novejšo in uradno še nepotrjeno zavetništvo avtocest pa izvira iz Janezovega pridiganja: "Pripravite pot Gospodu, zravnajte mu steze!"

O praznovanju na čast rojstva sv. Janeza Krstnika

Praznovanje rojstva sv. Janeza Krstnika je bilo eden izmed prvih praznikov, ki so našli mesto na cerkvenem koledarju, in so ga že od vsega začetka obhajali 24. junija. Ta dan mu namenja martirologij ali zgodovinski prikaz o mučencih Hieronymianum, ki v svoji prvi izdaji poudarja, da se tega dne spominjamo pozemlskega rojstva Predhodnika. Enako je ta datum označen tudi na kartažanskem koledarju, še starejše pa so pridige, ki jih je sv. Avguštin pridigal na ta praznični dan in v katerih se sklicuje na Janezove besede, kot jih sporoča četrti evangelij: "On mora rasti, jaz pa se manjšati." Sv. Avguštinu se zdijo te besede nadvse primerne, kajti po prazniku Janezovega rojstva se dnevi začnejo krajšati, po rojstnem dnevu Gospoda pa daljšati.

Na dan praznovanja svetnikovega rojstva je še dandanes v vasi Volčji Grad staro in mlado praznično razpoloženo. Že dan prej se navadno večje gospodinje pripravijo na praznovanje predvsem s peko potice in drugih jedi. Posebno nalogo pa imajo po domovih, ki so najbližji poti, po kateri poteka procesija. Ti morajo pripraviti prostor za oltar, ki stoji ob poti, pripraviti morajo mizo, prte, sveče, rože, klečalnik, sliko za nad mizo in naseči morajo raklovno, ki se jo da v polkrog kot ozadje na mestu oltarčka. Vsa

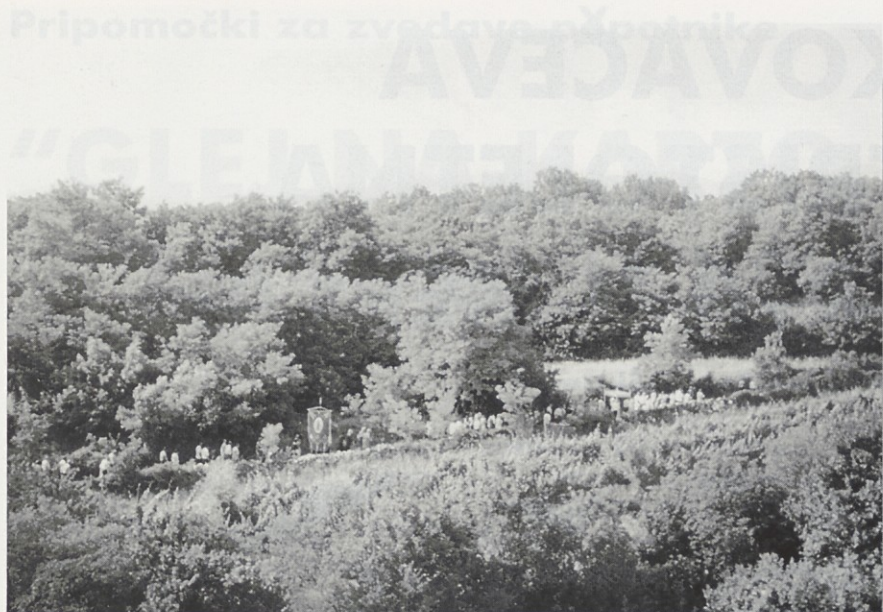
ta dela morajo biti navadno postorjena pred pričetkom svete maše, ki je bila ponavadi dopoldne, zadnje čase pa so sveto mašo preložili na popoldanski čas, ker ta praznični dan skoraj vedno sovpada s svetim obhajalom, ki ga prejmejo v bližnjem Komnu drugošolčki. Kot se spodobi za tak praznik, ima maša procesijo, ki poteka mimo omenjenih oltarjev in sicer po predelu vasi, kjer stoji cerkev sv. Ivana - po Brithu. Še posebno je na ta dan veselo po domovih, kjer imajo kakšnega Janeza oziroma Ivana, ki ta dan praznuje svoj god.

Kosilo za domače se je navadno po maši zavleklo v pozno popoldne, dandanes pa se po maši zavleče večerja pozno v noč. Včasih se še priredi družabni večer, na kržadi ob štirni, kjer ne manjka pesmi in plesa. Prav gotovo pa je bilo praznovanje nekoč mnogo lepše, kot je sedaj. Na večer pred vaškim praznikom so v vasi zakurili velik kres v čast svojemu patronu ali zavetniku. Prvo nedeljo po rojstvu sv. Janeza Krstnika pa so kot dandanes pripravili v cerkvi sv. Ivana slavnostno sveto mašo, ki so se je udeležili v velikem številu. Nekoč je bila procesija mnogo daljša, kot je sedaj, saj je vodila skozi gornji del vasi in se je ustavila pri več oltarjih, postavljenih na prostem. Prvi oltar je bil nasproti cerkve, drugi je bil na poljski poti po Okladah, tretji je bil na glavni poti za Brith, četrti pa je bil pri Brit'sni domačiji. Ustavljali so se tudi pri kapelicah, ki stojijo ob tej poti. Med pro-

Cerkev sv. Ivana, posvečena Janezu Krstniku v Volčjem Gradu na Krasu

Procesija 28. junija 1998. Vse fotografije: B. Štolfa

cesijo so verniki peli in molili. Celotna pot procesije je bila okrašena z raklovnno.

Delček teh običajev se je ohranil do današnjih dni, a praznovanje izgublja na prvotnem izročilu in se večkrat sprevrže oziroma izkaže kot praznični dan, ko se pripravijo veliko kosilo in zabavo v noč, pozabi pa se, da je bil tega dne rojen Predhodnik.

Koledarski praznik sv. Janeza Krstnika drugod

Čeprav je 21. junij dan, ko se pomlad prevesi v poletje, velja 24. junij še iz staroga izročila za najdaljši dan v letu, predvečer pa je kresni večer. Damjan J. Ovsec pravi o tem:

To obdobje je že od nekdaj povezano z najraznovrstnejšimi šegami, obredi in verovanji. V tem času preskušajo svojo moč vile, škrti in druga nadnaravna bitja. Preprost človek je verjel, da lahko z močjo ognja, ki gori visoko, blizu neba, pomaga soncu, da le to ohranja moč in toploto. Čarodejna moč ognja pa je bila namenjena pomagati ne samo soncu ampak tudi ljudem in živalim. Zato so plesali okrog ognja in skakali čez njega ter pletli vence in šopke iz povečini rumenih rož, ki so simbolizirale sonce.

Tudi v naših krajih so do nedavne bila zelo živa podobna verovanja in navade. Vence, veje in šopke cvetja so postavljali, da bi se ubranili coprnici. Šopke cvetja so

privezovali na okenske železne križe pri hiši in štali (hlevu). Na oknih so gorele tudi sveče. Vence so običajno obešali na glavna vrata, na k'lun' (k'lu'nje). Cvetje za šopke in vence so nabirali pred sončnim vzhodom. Na konec njive ali na gnoj so zapičili s cvetjem okrašeno jesenovo vejo, ki so ji ponekod pravili maj. Otroci so na paši pletli vence in jih živini obešali okrog vratu. Ob kresu so po smeri dima ugibali, kakšna bo letina. Znano je tudi, da so na sveti večer ali vijo božično pokladali živini seno, ki so ga posebej za to pokosili ob sv. Ivanu. Pripovedovali so, da se ob njem živina pogovarja.

Kaj pa cerkev sv. Ivana?

Cerkev sv. Ivana je pokopališkega tipa, kar pove tudi ime Brith za pokopališče, kjer stoji. Pokopališče so pozneje prestavili drugam, na prostor, ki mu domačini pravimo Žegn.

Sedanja cerkev je pravokotna, preprosta dvorana s pravokotnim presbiterijem, ki je ožji od ladje. Na njenem mestu je nekoč stala gotska cerkev, ki jo je leta 1429 sezidal tržaški stavbenik Johanes de Pairi. Emilijan Cevc pravi, da je z njo na Kras prišel zvezdasti obok. Vendar pa v sedanji cerkvi ni videti nikakršnih sledov ali ostankov prvotne cerkve. Nanjo spominja le plošča s podatki o njenem graditelju v jugozahodni fasadi. Kaj se je zgodilo s prvotno cerkvijo, se ne ve.

Sedanji cerkvi bi težko določili, kdaj je bila postavljena. Stilno je njena zunanost renesančna, medtem ko je njena notranost klasicistično umirjena. To pa za njeno datiranje kaj malo pove. Kajti znano je, da na Krasu dolga stoletja soobstojajo različni zgodovinski slogi; graditeljska izkušnja in okus sta skoraj negibna in izredno počasi sprejemata in osvajata tuje elemente. Tako je nastanek sedanje cerkve mogoče postaviti v čas med 16. in 17. stoletjem.

Zunaj ima cerkev skrbno izdelan zidec, šivane robove in zobničast strešni venec. Na zahodni fasadi je portal z ravno preklado, ki je razmeroma bogato profiliran. Okras je na skromni ljudski kamnoseški ravni. Predstavljata ga grozda ob robu in preprost križ sredi preklade. Nad portalom je še veliko polkrožno okno. Okenski okvirji so na zunaj pravokotni, na notranji strani je odprtina polkrožna. Kakor večina kraških cerkvic je tudi ta skromna, a lično narejena ter opremljena z lepimi arhitektonskimi in kamnoseškimi detajli.

Zvonik je dvonadstropni tipa "campanille" s po eno lino v vsaki etaži. Etaže so med seboj omejene z vencem. Tudi zvonik ima šivan rob. Podest z zvonovi ima bifore, okrašene s sklepniki v obliki človeške glave. Ta del je zaključen z baročno oblikovanim nadstreškom. Nad njim je tambur s plitvimi linami, ki je pokrit z baročno rebra-sto kapo.

Notranjost cerkve je manj zanimiva. Lepo delo pa so trije klasicistični oltarji. Glavni oltar Vrišer je iz 17. stoletja. Je stebrični z močno razgibano atiko. Na obodih sta kipa sv. Gregorja in sv. Danijela. Oltar je okrašen z inkrustacijo iz raznobarnega marmorja. Podobna, le skromnejša v merilu in plastiki, sta stranska oltarja.

Cerkev je obzidana. Vhod v obzidje obeležujejo stebriči z vrhom v obliki prisekane piramide.

Literatura:

1996: Nebeški zavetniki, Ljubljana
(Izvirnik: 1987: Butler's Lives of Patron Saints)
Občina Komnen, 1996:
Komen skozi čas in običaje, študijski krožki, Komen
Guštin Grilanc, Vesna, 1997:
Je več dnevov ku klobas, Trst

Viktorja Škrinjarja ponos

KOVAČEVA TRISTOLETNA TRTA V MERČAH

Gabrijela Rebec-Škrinjar

To je prvi zapis o zelo stari trti refošk, ki v kraški vasi Merče ponosno kljubuje času. Razen domačinov in naključnih mimoidočih zanjo ne ve nihče. Vzpenja se ob Kovačevi domačiji (Merče št. 18) v samem središču vasi. Njen lastnik Viktor Škrinjar je nanjo zelo ponosen. Kako ne bi bil, saj ustno izročilo pravi, da je stara več kot 300 let in da so bili nanjo privezani tudi konji Napoleonove vojske.

Tudi iz starih družinskih zapisov odseva posebna skrb zanjo. Tako je tedanji gospodar Štefan Kariž leta 1858 med drugim zapisal, da je že 8. avgusta "blo zgozdje naše pisano per ti guranji kalonji" (bilo naše grozdje pisano - rdeče obarvano - pri zgornji kalonji - op. avtorice).

Marsikdo, ki to trto prvič vidi, se čudi njeni debelini. Kjer je najširša, meri njen obseg 92 cm. Viktor Škrinjar pa ob tem razlaga, da bi bila gotovo debelejša, če ne bi rasla na kamnitih tleh.

O njeni zgodovini pravi lastnik tole: "Od pripovedovanja svojih staršev sem si zapomnil, da je trta največ obrodila med leti 1900 in 1927. Takrat se je razraščala na kar 120 kvadratnih metrih latnika. Vsako leto je vse njeno grozdje odkupil premožni Tržačan, ki je imel menda tudi hišo v Sežani, vendar njegovega imena ne vem. In ko je nekoč dala kar 360 kilogramov grozdja, kar je tudi njen rekord, petični gospod ni mogel verjeti, da je to pridelek samo te trte in je zato trgatev nadzoroval.

Leta 1927 je Kovačeva trta v hudi zimi zmrznila in počila. Vaščani so se zanjo zbali. Da bi jo ohranili pri življenju, so po hišah talili sveče, zbirali vosek in jo z njim zalili. Toda trta je bila preveč prizadeta, da bi si v celoti opomogla".

Sedaj je trta v sredini votla, vendar še vedno obrodi. Ob dobrih letinah naberejo okrog 50 kg grozdja in iz njega naredijo odličan teran.

Gabrijela Rebec-Škrinjar, univ.dipl.prof.zgod. in soc.-Srednja šola Srečka Kosovega Sežana, Kosovelova 6, 6210 Sežana

Pripomočki za zvedave popotnike

"GLEJ NA KARTO, A ZA POT LE VPRAŠAJ DOMAČINA!"

Agencija Kras

Avtomobilisti in kolesarji, zlasti pa tisti pravi vandrovci, ki si peš ogledujejo Kras, na pot skorajda ne morejo brez zemljevida. Izbirajo lahko med zelo solidnimi izdelki naših kartografskih hiš - Geodetskega zavoda Slovenije in Inštituta za geodezijo in fotogrametrijo FGK. Za potepanje po krajih med Jadranskim morjem in Vipavsko dolino sta še posebej primerni izletniški karti Primorje in Kras ter Goriška. Imenitna je turistična karta Regijski park Škocjanske jame. V poštev pridejo še karte Slovenska Istra, Notranjski kras in nekaj listov državne topografske karte. Velikega popotnika in turističnega publicista Janeza Snoja smo zato pridobili, da je v nadaljevanju opisal vse za Kras zanimive zemljevide...

Izletniška karta Primorje in Kras

Dopolnjeno in popravljeno izdajo, ki je izšla leta 1998 v merilu 1:50.000, je izdelal Geodetski zavod Slovenije. Na zemljevidu je prikazano ozemlje med Branikom na severu, Divačo na vzhodu, Dragonjo na jugu ter Opatjim selom na zahodu. Označene so tudi markirane poti, naravne, kulturne in druge znamenitosti, razgledišča, gostišča in turistične kmetije. Karta prikazuje še Trst in okolico. Na hrbtni strani so opisi krajev v slovenščini, italijanščini in angleščini.

Izletniška karta Goriške

Leta 1998 jo je izdal v merilu 1:50.000 Geodetski zavod Slovenije. Zajema Trnovski gozd, Idrijsko hribovje, Vipavsko dolino in Goriška Brda.

Turistična karta

Regijski park Škocjanske jame

Leta 1998 jo je izdal v merilu 1:6000 Javni zavod Park Škocjanske jame, izdelal pa Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo. Boljšega kartografskega pripomočka si popotnik ne more želeti. Na zemljevidu so označene domala vsaka stezica in sleherna vrtača, vse znamenitosti pa naravoslovna učna pot, sprehajalne steze in kolesarska pot. Narisan je tudi podzemeljski svet. Karta je objavljena tudi v reviji Kras, ki je izšla decembra 1998, in predstavlja javni zavod Park Škocjanske jame. Na hrbtni strani so kratek opis Škocjanskih jam in izvlečki iz zakona o Parku Škocjanske jame v slovenščini, angleščini, nemščini, italijanščini in hrvaščini.

Karta Slovenska Istra

Leta 1997 jo je založila v merilu 1:50.000 Planinska zveza Slovenije, izdelal pa jo je Geodetski zavod Slovenije. Na zemljevidu so tudi Vremščica, Brkini in dolina Reke od Prema do Matavuna pa Matarsko-Podgrajsko podolje, zahodni del Čičarije s Slavnikom in Kraški rob ter Bržanija. Bogata je hrbtna stran, na kateri je tudi skica za pomoč pri razgledovanju s Slavnika. Opisi krajev so v slovenščini, nemščini, angleščini in italijanščini.

Turistična karta Notranjski kras

V rjavem ovitku jo je izdelal v merilu 1:50.000 in izdal leta 1996 Geodetski zavod Slovenije. Namenjena je predvsem za ljubitelje Cerkniškega jezera, prikazuje pa tudi Postojnsko kotlino, Hrušico, Javor-

nike, Pivko in Košansko dolino. Izvrstna je jamska karta na hrbtni strani v merilu 1:20.000 s podzemnim svetom Postojne, Predjame, Planine in Rakovega Škocjana. Besedilo je v slovenščini in italijanščini.

Državna topografska karta v merilu 1:25.000

Skupaj sta jo pripravila Geodetski zavod Slovenije in Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo. Na 198 listih pokriva vso Slovenijo. To je pravzaprav nekdanja vojaška karta. A čeprav so posamezni listi izšli v zadnjih letih, so nekateri podatki na karti malce zastareli - zlasti o stezah in kolovozih. Seveda pa so listi brez kakršnega koli besedila za turiste.

Topografska karta Slovenije v merilu 1:50.000

S 64 listi v rumeno-zelenem ovitku predstavlja vso Slovenijo. Izdal jo je Geodetski zavod Slovenije. Ker pa na zemljevidih ni posebnih podatkov za turiste, si popotniki raje pomagajo z omenjenimi drugimi izletniškimi kartami!

Vse našete zemljevide, zgibane na format 12x23 cm, prodajajo v knjigarnah in nekaterih turističnih ustanovah. V Ljubljani je njihova najbogatejša ponudba v prodajalni Kod&Kam na Trgu francoske revolucije 7, telefon 061/200-27-32

MEDVED KLIČE NA POMOČ

Zavod za ekologijo Narava 2001

Zadnji dnevi dvajsetega stoletja bodo očitno usodno zaznamovali prihodnost rjavega medveda (*Ursus arctos* L.) na Slovenskem. Minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano **Ciril Smrkolj** je napovedal uresničitev svojega odloka o uničevanju medveda. Do 31. marca 2000 naj bi lovci pobili kar 73 medvedov; v enem primeru so dovolili celo odstrel medvedke z dvema mladičema, v drugem primeru pa so se lovci sami odločili, da bodo odstrelili medvedko s tremi mladiči. Po nekaterih drugih razlagah pa naj bi bilo izločenih več kot 90 medvedov! Domala tretjina populacije.

Rjavi medved je v Sloveniji redka in ogrožena vrsta; pri nas jih živi le okrog 300. Prav takšen podatek je kmetijsko ministrstvo sporočilo tudi na sedež Evropske unije v Bruselj. Je popolnoma zavarovan, lov medveda in druge oblike njegovega vznemirjanja so najstrožje prepovedani. V skrajnem primeru je dovoljen izredni odstrel, ki ga mora osebno odobriti minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Od ministra se nekako pričakuje, da bo ravnal strokovno korektno in javnega

pooblastila ne bo zlorabil v škodo nacionalnega interesa. V primeru z rjavimi medvedi pa se utegne zgoditi natanko to. Ministrovo odločitev o obračunu z medvedom so obsodili tako lovci kot biologi. In če so tokrat lovci in biologi na isti strani, mora biti z ministrov odločitvijo nekaj hudo narobe.

»Odstrel tolikšnega dela populacije pomeni iztrebljanje medveda«, je prepričan **dr. Boris Kryštufek** iz Prirodoslovnega muzeja Slovenije. Zoper ministrov odločitev so že protestirali nekateri posamezniki. Ekološki forum LDS in podmladek stranke

sta organizirala protestno prižiganje svečk pred stavbo kmetijskega ministrstva. Tam so delili tudi letake v bran rjavemu medvedu. Odbor LDS iz Žalca in njegov podmladek sta javno zahtevala ministrov odstop, predsednika vlade pa sta opozorila, da je soodgovoren za ministrov (ne)strokovnost.

Civilna družba s **Sabino Žnidaršič Žagar** na čelu je pripravila peticijo v bran medvedu in organizirala javno zbiranje podpisov. Zbrali so jih že več kot 2100. Protesti se bodo nadaljevali, dokler sporen in nesprejemljiv ukrep ne bo umaknjen.

Podmladek LDS pred pogovorom z državnim sekretarjem za kmetijstvo mag. Francem Butom pred zgradbo Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano v Ljubljani.

Na namero kmetijskih oblasti se je odzvalo tudi 37 poslancev s prvopodpisanim **Aleksandrom Merlom**, dr.med., ki so na ministra Smrkolja naslovili poslansko pobudo za takojšen umik sporne odločitve.

Problematike poseganja v populacijo rjavega medveda ne smemo podcenjevati, češ, zdaj je tako, že naslednje leto bo pa spet vse v redu. Narobe! Z opisanimi ukrepi bodo izjemno prizadeli medveda in do temeljev porušili izoblikovano socialno razmerje te živalske vrste. Največ medvedov naj bi odstrelili prav v samem jedru, v nepreglednih dinarskih gozdovih. Če so konec prejšnjega stoletja napredni posamezniki z zavarovanjem medveda obranili to plemenito žival pred izumrtjem, ki mu je tedaj grozilo, mu zdaj, na pragu 21. stoletja, zopet kaže zelo slabo. Pri tem ne gre prezreti sramotnega pobijanja volkov in risov, ki si ga je kmetijsko ministrstvo privoščilo na začetku leta 1999 in zaradi česar so nas obsojali po vsem svetu. Iztrebitev neke živalske vrste pač ni noben dosežek; dosežek je njena ohranitev! Tega se očitno zavedajo tudi na državnem pravobranilstvu Republike Slovenije. Državna pravobranilka **Darinka Novak Zalaznik** je pred nekaj dnevih vložila tožbo na upravno sodišče zoper odločbo kmetijskega

ministra. Podobno je ravnala tudi **Lovska zveza Slovenije**, ki na upravnem sodišču prav tako spodbija sporno in povsem neutemeljeno odločitev kmetijskega ministra. Poslanec **Peter Lešnik** je poslansko vprašanje in pobudo za ohranitev rjavega medveda na Slovenskem naslovil neposredno na predsednika vlade **dr. Janeza Drnovška**:

»Odbor LDS iz Žalca je predsednika vlade opozoril, da je soodgovoren za ministrov nestrokovnost, prav tako 37 poslancev, ki so od ministra zahtevali takojšen umik sporne odločitve. Od ministra se pričakuje, da bo ravnal strokovno, korektno in javnega pooblastila ne bo zlorabljal v škodo nacionalnega interesa, kar je storil minister Smrkolj. Zakaj torej, gospod Drnovšek, ne ukrepate?« je poslanec Lešnik vrtal v predsednika vlade. Dočakal je kratek odgovor:

»Predsednik vlade nima formalne možnosti, da bi vplival na to odločbo. Ministru za kmetijstvo nameravam priporočiti, naj znova prouči smiselnost te odločbe ob upoštevanju vseh argumentov, ki so bili doslej v javnosti, in da naj pač poskuša najti najboljšo rešitev za to vprašanje«, je odgovoril dr. Janez Drnovšek.

Čez teden dni je sledilo koalicijsko usklajevanje o »problematiki odstrela rjavega

medveda«, ki so se ga med drugim udeležili ministri **dr. Pavle Gantar**, **Ciril Smrkolj** in **Igor Bavčar**. Po naših podatkih je minister Smrkolj hitro klonil pod težo argumentov, vendar pa si je izposloval dva dni za razmislek.

Ko tole berete, se je čas za razmislek že zdavnaj iztekkel!

Vabimo vas, da se nam pridružite v boju za ohranitev rjavega medveda in drugih zveri na Slovenskem. Veseli bomo vašega sodelovanja, predlogov in drugih zamisli, kar vse nam sporočite na naslov: Zavod za ekologijo Narava 2001, p.p. 4381, 1001 Ljubljana. Zavod za ekologijo Narava 2001 bo poleg drugih aktivnosti sodeloval tudi pri organiziranju in pripravi razstave o rjavem medvedu in pri pripravi problemske konference.

Razglednici Ekološkega foruma LDS in podmladka stranke Mladi MLD "Zaustavimo genocid nad medvedmi!"

VODNJAK PRI MEVLJIČU BODO OŽIVILI

Matjaž Ledinek

Poslovni sistem Helios iz Domžal, ki je v letu 1998 skupaj z Ministrstvom za okolje in prostor ustanovil Heliosov sklad za ohranjanje slovenskih vodâ, je letos ob akciji za čiščenje kraških jam in brezen podprl še projekt za oživljanje slovenskih krajevnih vodnjakov. Milijon slovenskih tolarjev je prispeval za oživitev vodnjaka pri Mevljiču v Lokvi na Krasu, zgrajenega leta 1844, in za oživitev vodnjaka v Frimovem gozdu na Goričkem, zgrajenega leta 1850.

Vodnjak pri Mevljiču v Lokvi na Krasu julija 1999 ob njegovi predstavitvi. Z desne proti levi: predsednik KS Lokev Milivoj Race, direktorica marketing v Heliosu, d.d. Irena Kocjan, svetovalec vlade v Ministrstvu za okolje in prostor mag. Mitja Bricelj in župan Občine Sežana Miroslav Klun - Fotografija iz dokumentacije Katedre HIT, Maribor

Projekt za oživljanje slovenskih krajevnih vodnjakov je nadaljevanje lanskoletne zelo uspešne akcije za čiščenje kraških jam in brezen. V njej so iz petih jam očistili domala 80 kubičnih metrov odpadkov, ki so predstavljali neposredno nevarnost za onesnaženje zajetij pitne vode. Letos pa so se v Heliosu odločili še za projekt o oživljanju krajevnih vodnjakov, ki so nekdanje služili prebivalstvu za oskrbovanje s pitno vodo, zadnje čase pa zaradi svoje onesnaženosti in opuščeni nameni, so pa arhitekturna in prostorska dediščina.

Po javnem razpisu, na katerega je prišlo sedem prijav, je komisija ob upoštevanju razpisnih pogojev izbrala vodnjak pri Mevljiču v Lokvi in vodnjak v Frimovem gozdu.

Vodnjak Pri Mevljiču je iz klesanih kamnitih blokov kraškega kamna, je okrogle oblike s premerom sedmih metrov in s približno sedemmetrsko globino. Zaradi zahtevnosti njegove obnove in njegovih večjih izmer je vrednost vseh obnovitvenih

del ocenjena na 3,6 milijona SIT. Helios je iz svojega sklada za ohranjanje slovenskih vodâ prispeval več kot 20 odstotkov, preostanek denarja pa so prispevali Krajevna skupnost Lokev in krajsani s prostovoljnimi deli.

S prenovitvijo vodnjaka pri Mevljiču bo Lokev dobila urejen vaški trg s platojem in s tem še en s kraško arhitekturo skladen ambient.

Vodnjak v Frimovem gozdu je 300 metrov daleč od središča naselja Šalovci in je globok pet metrov. Grofovsk družina Frim ga je zgradila za lastne potrebe. Po pripravljenih načrtih je vodnjak v celoti iz lesa. Prenova je stala blizu milijona SIT. Helios je prispeval četrto potrebni sredstev, preostalo je prispevala Občina Šalovci.

Štiri jame, ki so jih v letu 1999 očistili slovenski jamarji ob sodelovanju Heliosovega sklada za ohranjanje slovenskih vodâ, se pridružujejo petim, ki so bile očiščene v letu 1998. Ob sodelovanju strokovnjakov Ministrstva za okolje in prostor so ja-

marji letos poleti iz jame v Suhu rebri pri vasi Koritnice v ilirskobistriški občini, iz Javorniškega brezna pri Postojni, iz brezna ob cesti na Stare hleve na Jelovici in iz Ruštovega brezna nad Ajdovščino odstranili več kot 60 kubičnih metrov najrazličnejših odpadkov. Ne kazijo več čudovitega in razvejanega slovenskega podzemnega sveta in ne ogrožajo več okolja z zastrupitvami. Vse jame so namreč na vodozbornih območjih za zajemanje pitne vode!

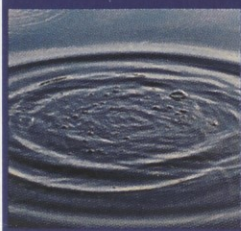
V Heliosov sklad za ohranjanje slovenskih vodâ se steka po 50 SIT od vsakega prodanega litra okolju prijaznih vodnih premazov Tessa-rol, Bori in Ideal barv in lakov. Za tak sklad se je Helios odločil zaradi naraščajočega pomena in zaradi dobrega zgleda drugim.

ŽIVLJENJE. ZDRAVO ŽIVLJENJE.

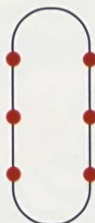
Soustvarjamo ga tudi mi.
S svojim znanjem, izkušnjami, izdelki.
Naša poglavitna skrb je namreč zdravje.

ZDRAVILA ZA HUMANO UPORABO

DIETETIČNI IN ZELIŠČNI IZDELKI

VETERINARSKI IZDELKI

BIOSINTETIČNI IZDELKI

KOZMETIČNI IZDELKI

ZDRAVILIŠKE STORITVE

VODA = ŽIVLJENJE

VODA SESTAVLJA DVE TRETJINI ZEMELJSKE POVRŠINE IN JE VITALEN ELEMENT VSEH ŽIVIH BITIJ. V RAZLIČNIH POJAVNIH OBLIKAH JE NAJPOMEMBNEJŠI OBLIKOVALEC PODOBE IN ŽIVLJENJA PLANETA. NA NJENI GLADINI SE ZRCALI OKOLJE V VSEJ SVOJI BARVITOSTI, NJENA PROSOJNOST IN ČISTOST ODSEVATA NAŠ ODNOS DO NARAVE.

ČISTO

in naravno okolje je za ljudi življenjskega pomena. V **Heliosu** že nekaj let usmerjamo znanje in izkušnje v razvoj okolju prijaznih barv na vodni osnovi, za kar imamo več razlogov:

- **zavedamo se** ranljivosti okolja,
- **zavedamo se** pomena nadomeščanja neprimernih sestavin z okolju in ljudem bolj primernimi,
- **zavedamo se**, da so barve, ki jih proizvajamo, prisotne na vsakem koraku našega življenja in dela,
- **zavedamo se**, da moramo upoštevati najzahtevnejša okoljevarstvena priporočila in standarde, ki veljajo v Evropi.

DANES vam v **Heliosu** lahko ponudimo vodne barve za različne kvalitete podlage (les, parket in kovine) v sklopu uveljavljenih blagovnih skupin **Bori**, **Ideal** in **Tessarol**, ki ustrezajo najzahtevnejšim svetovnim standardom. Vizualno so ti izdelki prepoznavni po grafičnem simbolu ribice v soncu, ki se kot žig pojavlja na embalaži in jamči visoko kakovost in ekološko neoporečnost barv.

Helios
v sodelovanju z
Ministrstvom za okolje
in prostor od vsakega pro-
danega litra okolju prijaznih
barv namenja **50 SIT** za
ohranjanje čistih
slovenskih voda.

Okolju prijazne barve.

HELIOS

*Dobra
igra
dobrih
gospodarjev*

S profesionalnim delom smo dosegli dobre poslovne rezultate, pridobili zaupanje evropskih sosedov ter obogatili tako Goriško kot državo. Prepričani smo, da mora imeti uspeh dobrih gospodarjev tudi človeški obraz, zato podpiramo tudi nekomercialna prizadevanja za lepše in duhovno bogatejše življenje. Verjamemo v uspeh slovenskega poslovnega optimizma, zaupamo ljudem, s katerimi sodelujemo, spoštujemo gosta – sodobnega človeka, obremenjenega z intenzivnim delom.

V igri je več kot igra.

HIT Hoteli Igralnice Turizem

Zelo drugačno. Zelo Mobi.

M E S E Č N E N O V O S T I Z A M O B I J E T O R E J .

MOBIPLAVČEK.

Mobipaket, ki vam ponuja vse, kar potrebujete za dober telefonski pogovor. Razen telefona.
Od novembra torej telefoniranje po čisto vaši izbiri.

MOBINADZOR PORABE.

Po vsakem končanem pogovoru se na zaslonu mobija izpiše stanje na vašem mobiračunu.
Od decembra torej vse pod samokontrolo.

MOBIBONUS.

Mobikartica bo stala enako => na mobiračun bo stanje višje: 1.000 => 1.100, 2.500 => 2.750,
5.000 => 5.600 SIT, 10.000 => 11.300. Z novim letom se torej za isto ceno pove več.

SKUPNI MOBIRAČUN.

Družinski člani, dobri prijatelji, morda celo sodelavci lahko uporabljate isti mobiračun.
Seveda dokler je stanje pozitivno. Od januarja torej vsi za enega eden za vse.

MOBIPREDAL.

Govorna sporočila sprejemate, poslušate in shranjujete podobno kot pri avtomatskem odzivniku
običajnega telefona. V začetku leta 2000 torej tajnica za vsak žep.

MOBIGOSTOVANJE.

Za tiste, ki želite klicati in biti dosegljivi v tujini, bo možno gostovanje v tujini za določen čas brez
predhodnega naročila. Od marca torej mobiji brez meja.

041 za vsak žep

WWW.MOBITEL.SI

INFORMACIJE NA BREZPLAČNI
TELEFONSKI ŠTEVILKI

080 70 70

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

svoboden kot ptica